

Nota van Beantwoording

Koers op Zuid 2040

November 2023

1. Inleiding

De Rotterdamse Omgevingsvisie – Veranderstad (2021) kondigt drie gebiedsuitwerkingen aan. Een daarvan is een nieuw ruimtelijk toekomstperspectief voor Zuid. Een van de aangekondigde gebiedsuitwerkingen in de Omgevingsvisie is een nieuw ruimtelijk toekomstperspectief voor Zuid. Deze is het afgelopen jaar uitgewerkt in Koers op Zuid 2040, en vormt na vaststelling het kader voor verdere toekomstige ruimtelijke plannen en projecten op Zuid, voor de periode tot 2040 (conform het nieuwe Besluitvormingsmodel Ruimtelijke Plannen Rotterdam).

De concept - 'Koers op Zuid' is door het College van B&W op 20 juni vrijgegeven voor consultatie. Het betreft geen formele zienswijze-procedure in het kader van de WRO, omdat Koers op Zuid 2040 niet leidt tot wijzigingen van de Omgevingsvisie (i.t.t. Oostflank).

De gemeenteraad is hiervan per brief [M2302-6649 23bo005881] op de hoogte gesteld.

Voorliggende Nota van Beantwoording geeft een overzicht van de binnengekomen reacties en geeft antwoord op de door de indieners aangedragen inhoudelijke of procesmatige opmerkingen of vragen. Daarbij wordt ook aangegeven welke aanpassingen op basis van de reacties gewenst of noodzakelijk zijn.

De Nota van Beantwoording wordt door het College van B&W betrokken bij de vaststelling van de definitieve Koers op Zuid 2040.

1.1 Nota van Beantwoording

In de periode van 1 juli 2023 tot 10 september 2023 is de concept - Koers op Zuid 2040 ter consultatie voorgelegd aan de belanghebbenden, in het bijzonder de wijkraden van Zuid en een breed scala aan professionele partners die ook bij de omgevingsdialoog in de ontwerpfase waren betrokken. Via social media zijn ook bewoners van Zuid uitgenodigd om te reageren.

Op de ontwerp Koers op Zuid zijn totaal 27 reacties binnengekomen.

De volgende belanghebbenden en belangstellenden gaven hun reacties en adviezen:

Nr. #	<u>Bedrijf/instantie</u>
1	SKAR
2	Brede Raad 010 en 010 Toegankelijk. Gezamenlijke reactie van 2 organisaties
3	Stebro
4	RET
5	Manifestgroep
6	Havenbedrijf Rotterdam N.V.
7	Wijkraad Tarwewijk
8	HEF Wonen
9	Partners Hart van Zuid (Ahoy/Theater Zuidplein/Winkelcentrum Zuidplein/ Sportbedrijf Rotterdam)

10	Provincie Zuid Holland
11	IkBenWij
12	Zadkine
13	Wijkraad Bloemhof
14	Woonstad
15	NPRZ-Programmabureau
16	Inholland
17	Is vervallen
18	BAR-organisatie
19	MRDH
20	Wijkraad Vreewijk
21	Consortium Cultuur&Campus Putselaan
22	Stedin
23	EUR
24	Wijkraad Feijenoord
25	Wijkraad Lombardijen
26	Wijkraad Groot en Oud IJsselmonde
27	Wijkraad Beverwaard
28	Maasstad Ziekenhuis

1.2 Manier van behandelen reacties

Iedere reactie heeft een registratienummer gekregen op volgorde van binnenkomst. In deze nota verwijzen we naar deze registratienummers Er zijn geen individuele reacties binnen gekomen van burgers.

De reacties en adviezen zijn in deze nota opgeknipt en soms ingekort, om zo helder mogelijk te focussen op aandachtspunten, vragen, opmerkingen etc. De volledige reacties zijn op te vragen bij Team Koers op Zuid 2040.

We geven een antwoord op de verschillende vragen en suggesties uit de reacties en adviezen per indiener. We hebben daarbij geprobeerd zo volledig mogelijk te antwoorden. We geven aan wat we met een ingebracht punt doen. In het geval van een aanpassing in de Koers op Zuid is dit vermeld in de laatste kolom.

1.3 Bijlagen bij concept - Koers op Zuid

Bij de concept-Koers op Zuid 2040 werden twee bijlagen toegevoegd;

- Omgevingsdialoog Koers op Zuid 2040 (verslag april 2023)
- Concept Toelichting doorwerking ROER op Koers op Zuid 2040 (juni 2023)

Geen van de indieners heeft gereageerd op de inhoud van deze bijlagen. Wel waren diverse indieners gecharmeerd van de gevoerde Omgevingsdialoog, en de wijze waarop zij betrokken werden in deze dialoog over Koers op Zuid 2040.

De DCMR brengt aan het College van B&W een separaat advies uit over de concept-Koers op Zuid 2040 en de Concept Toelichting doorwerking ROER. Ook dit advies zal bij de verdere besluitvorming in het College worden betrokken.

Reacties & adviezen en beantwoording
Zie de tabel voor nummer per indiener.

Nr. #	Reactie belanghebbende	Antwoord	Aanpassing Koers op Zuid (Voorstel)
1.1	Allereerst proficiat met een mooi en ambitieus stuk, dat de ambitie om de stad via Zuid nog een stuk mooier en authentieker te maken goed weergeeft. Ik denk dat de hoofdlijnen goed en herkenbaar zijn, en dat het stuk een zorgvuldigheid ademt die Zuid hard nodig heeft.	Wij zien deze reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor deze opmerkingen.	
1.2	Verder kan het werken om voor ook bepaalde beroepen die niet in staat zijn op de vrije sector te kopen of te huren (kunstenaars, cultureel ondernemers) het woonbeleid in te richten. Bv door van hen doelgroepen te maken, en daarvoor - ook weer fijnmazig verspreid - woningen te reserveren.	Via de Rotterdamwet is dit nu mogelijk in Charlois. Maar er is een groot tekort aan woningen voor verschillende doelgroepen en prijssegmenten. Zoals in de Koers aangegeven, blijft betaalbaarheid van woningen een zeer belangrijk punt. In de nieuwe Woonvisie gaat de aandacht uit naar de kwetsbare en bepaalde cruciale maatschappelijke beroepsgroepen. Voor uw benoemde doelgroep zullen de reguliere paden bewandeld moeten worden. Rotterdam stimuleert ook collectieve woonvormen, die voor kunstenaars en culturele ondernemers interessant kunnen zijn	
1.3	Verder merk ik dat mijn aanvankelijke enthousiasme voor Cultuur&Campus is afgenomen, omdat het aandeel cultuur los van onderwijs er niet noemenswaardig in lijkt voor te komen. Ik ben benieuwd of daar nog wat meer kan ontstaan. [...]	Gemeente en betrokken partijen onderschrijven het belang dat Cultuur&Campus een breed programma krijgt, en niet alleen onderwijs betreft. Dit staat ook in de Koers als ambitie (Elftal van Zuid). Het concept Play is daarvoor nog steeds het uitgangspunt. We benutten de ontwikkeling Cultuur&Campus Putselaan via de New European Bauhaus subsidie (opening 2025) waar cultuur in de breedste zin ontwikkeld wordt en als voorbeeld kan dienen voor Cultuur&Campus aan de Doklaan.	
1.4	In zijn algemeenheid denk ik dat cultuur als ontwikkelmotor sterker zou kunnen worden ingebracht. Op Zuid is een bijzondere en eigen ontwikkeling gaande van kunst en cultuur, waarbij culturele achtergronden elkaar vinden in nieuwe vormen van kunst en cultuur. Ze brengen interesses van jongeren bij elkaar op een manier die we niet kennen in het 'formele' cultuuraanbod, en soms ook sectoren verbindt die 'we' niet gewend zijn. Sport, het sociale domein en ondernemerschap zijn daar voorbeelden van. Een	We onderschrijven dit belang en zullen uw suggestie 'cultuur als ontwikkelmotor' scherper benoemen in Koers op Zuid. De inbreng van Cultuur op Zuid is tweeledig: cultuur met een maatschappelijk en economische waarde. De gemeentelijke afdeling Cultuur is een gesprekspartner aan tafel in gebiedsontwikkelingen op Zuid. Daarbij wordt gekeken naar zowel tijdelijke invulling als kansen voor de lange termijn. Hierbij wordt gekeken naar partijen die	Aanpassen pag. 43 bij sturen op de juiste mix: cultuur is daarbij een goede ontwikkelmotor toevoegen

	infrastructuur die daar ruimte voor geeft zou op de thema's goede groei en werk onverwacht veel kunnen opleveren.	kunnen activeren (ontwikkelmotor) en verbinding met de wijk (maatschappelijk).	
1.5	Daarbij valt te denken aan een fijnmazige structuur van werkplekken, in verschillende vormen van betaalbaarheid. Maar ook van presentatieplekken; kleine onafhankelijke vlakke vloertheaters kent Rotterdam eigenlijk niet, en dat zou voor allerlei vormen van cultuur heel goed kunnen werken. Ook kan gedacht worden aan broedplaatsachtige plekken waar kunstenaar-ondernemers die succesvol zijn als aanjager voor hun peers kunnen werken, wat past bij de cultuur van zelf leren en elkaar verder helpen die ik daar zie ontstaan.	De gelaagdheid van de culturele infrastructuur die ruimte biedt voor groei en nieuwe vormen zijn opgenomen in het Ruimtelijk Kader Cultuur in het Cultuurbeleid. Dit ruimtelijk kader is in ontwikkeling. Koers op Zuid biedt een raamwerk waarbinnen deze culturele infrastructuur inhoudelijk vorm krijgt: presentatieplekken, vlakke vloer theaters, werkplekken voor creatieve en jonge makers. Hierbij wordt gekeken naar mogelijkheden bij gebiedsontwikkelingen (ontwikkelclusters/ knooppunten) op Zuid en in de wijken (leegstand/ winkelpanden). Daarnaast heeft het College op 26 september het Broedplaatsenbeleid/uitvoeringsnota Ateliers en Broedplaatsen 2030 vastgesteld (Deze nota wordt in het najaar in de raad behandeld).	
2.1	Veel bewoners 'op Zuid' bevinden zich in een kwetsbare positie en hebben niet de (financiële) mogelijkheden om hun situatie zelf te verbeteren. Extra belangrijk dus dat de woonomgeving een bijdrage levert aan de gezondheid, de mogelijkheid om te participeren, de persoonlijke ontwikkeling en zelfredzaamheid. In dat verband verwijzen we graag naar ons advies Ruimte voor een uitdagende verbetering over de keten Zorg, welzijn en wonen uit september 2021. Goed om het bewustzijn hierover terug te lezen in de Koers. We hopen dat daarmee ook de middelen beschikbaar komen om hier daadwerkelijk aan te werken.	We zijn verheugd te lezen dat u het bewustzijn m.b.t. uw advies terugleest in Koers op Zuid. U heeft op 18 maart 2022 al een uitgebreide reactie van het college ontvangen op uw advies "Ruimte voor een uitdagende verbetering". Verder hebben we in het NPRZ-uitvoeringsplan 2023-2027 ook afspraken gemaakt in het kader van de (Integrale) ondersteuning en preventie in de wijken voor Zuid. Het plan hiervoor moet nog worden uitgewerkt maar wat we willen is laagdrempelig én dicht op de burgers het aanbod van informatie, hulp en ondersteuning organiseren. Een deel van de middelen die voor NPRZ hiervoor beschikbaar komt zullen we hier op gaan inzetten.	
2.2	In Koers op Zuid 2040 beschrijft u de vraagstukken voor de toekomst van Rotterdam Zuid. De ambities en randvoorwaarden voor nieuwe gebiedsontwikkeling, projecten en wijkverbeteringen worden benoemd. [...] Wij waarderen het dat u op deze wijze de Rotterdammers betreft bij de plannen voor Zuid.	We danken de indiener voor de reactie	

2.3	Bij het creëren van groenruimtes en verblijfsplekken noemt u de toegankelijkheid. Wij benadrukken dat dit zeer belangrijk is voor minder mobiele Rotterdammers met een fysieke beperking of chronische ziekte en senioren. Nog te vaak komen zij in de buitenruimte obstakels tegen die hen belemmeren in hun mobiliteit. [...] Zorg voor voldoende algemene gehandicaptenparkeerplaatsen, daar waar u inzet op het beter gebruikmaken van bestaande parkeercapaciteit. Zorg ook voor de toegankelijkheid van de aansluiting van het OV op de buitenruimte. Het OV is vooral voor Rotterdammers met een beperking van belang, het is voor hen soms de enige manier om zelfstandig te reizen [...]	Goed om te vernemen dat de indiener tijdig wordt betrokken bij plannen in de buitenruimte. Het toegankelijkheidsbeleid voor minder mobiel bewoners zetten wij bij de uitwerking van de plannen voort & hoort de standaard te zijn bij elk project in de buitenruimte. De gemeente is zich bewust van de complexe bereikbaarheid van met ov-stations voor deze doelgroepen, en andere barrières zoals kruispunten en de dijk. Bij herinrichting zal dit specifiek de aandacht krijgen. Ook het plaatsen van voldoende rustpunten in de openbare ruimte heeft onze continue aandacht.	
2.4	Voor mensen met een slechte positie op de arbeidsmarkt zijn nieuwe bedrijven en werkgevers een kans om samen te zoeken naar geschikt werk. Met ondersteuning van de gemeente ligt hier de mogelijkheid om voor meer mensen een kans op eigen inkomen te bieden. Zet hierbij niet alleen in op de leerpraktijkcentra en het sociaal ontwikkelbedrijf, maar ook op de mensen die nog geen plek op de reguliere arbeidsmarkt hebben gevonden	Eind september 2023 heeft de Rotterdamse gemeenteraad 'Werk is geweldig! het beleidskader Participatie 2023-2026 vastgesteld. In de actielijn 'De ontwikkeling van mensen bevorderen' en de actielijn 'Zorgen voor meer passend werk' wordt uiteengezet hoe de gemeentelijke inzet voor deze mensen eruitziet. Koers op Zuid is een ruimtelijk toekomstperspectief en kan niet de hele arbeidsmarktaanpak omvatten. Maar in de Koers wordt het brede belang van voorzieningen de leerpraktijkcentra en het sociaal ontwikkelbedrijf als een van de faciliteiten onderstreept. Voor de ontwikkeling van Rotterdam-Zuid als geheel, en juist voor de inwoners die hulp nodig hebben om hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt te kunnen verzilveren.	
2.5	[...] Wij herkennen de behoefte aan meer woningen voor mensen met lage inkomens en de gevolgen van slecht geïsoleerde woningen. In ons advies Code Rood (juni 2023), over het armoedebeleid van de gemeente Rotterdam, geven wij aan dat hierdoor de Rotterdammers in een (financieel) kwetsbare positie het meeste last hebben van de klimaatcrisis. Door de slecht geïsoleerde woning hebben zij niet alleen in de winter meer last van kou, tocht, vocht en schimmel maar ook in de zomer meer last van de hitte die hun huis eerder binnendringt en daar blijft hangen. Dit heeft direct gevolgen voor de gezondheid maar ook voor de financiële positie omdat voor hen de energierekening meer gestegen is en zij vaak niet in de positie verkeren om zelf energiebesparende maatregelen te treffen.	We beschouwen deze reactie als ondersteuning van deze Koers op dit punt. Als gemeente werken we aan een integrale aanpak. Er zijn energiekussers actief in de stad, collectieve energievoeding en extra subsidie voor vve's met een lagere WOZ-waarde. Dit wordt komende jaren verder uitgebreid om nog meer te betekenen voor deze groep Rotterdammers. Verder dringen we door middel van prestatieafspraken met woningcorporaties aan op het versneld verduurzamen van woningen van mensen in armoede. Daarnaast hebben Woningcorporaties budget gekregen vanuit de Rijksmiddelen voor de aanpak van energiearmoede om versneld te verduurzamen.	Geen aanpassing

2.6	Ook noemt u de behoefte aan levensloopbestendige woningen in verband met de vergrijzing. Niet alleen voor senioren maar ook voor mensen met een beperking of chronische ziekte is het van belang dat een woning goed toegankelijk en aanpasbaar is. Deze mensen vind je in alle leeftijdscategorieën en levensfasen. Sommige studeren, anderen hebben een gezin. Zet daarom bij nieuwbouw in op universal design, en dring er bij de woningcorporaties op aan dat zij hun woningen op basis van een (aanpasbaar) universal design bouwen. Leg dit vast in de prestatieafspraken van de gemeente met de woningbouwcorporaties.	We onderkennen dat in bepaalde wijken een tekort is/ dreigt aan woningen die geschikt zijn om langer thuis te wonen en of zorg te ontvangen. In het woonbeleid is vergrijzing benoemd als belangrijke opgave. We zetten in op concrete maatregelen zoals woonzorgconcepten en thuisplusflats. Het verzoek voor universal design is daarbij niet als uitgangspunt gebruikt, we werken met sterren toegankelijkheid en vragen meer sterren voor woningen t.b.v. ouderen en minder validen. Generiek meer sterren vragen, betekent stapeling van bovenwettelijke eisen, vandaar dat de hoeveel "sterren" die gewenst zijn, per bouwproject of locatie kunnen verschillen.	
3.1	In onze reactie zouden we het graag tot de Maashaven willen beperken [..] Daarin hebben we geconcludeerd dat het gebied Maashaven niet uitnodigt om te verblijven. De gebouwen zijn naar binnen gekeerd, de auto is zeer dominant en de gebieden Rijnhaven en Hart van Zuid zijn meer zichtbaar. Het kruispunt Putselaan-Brielselaan/Dordtselaan-Maashaven Oostzijde is de verbinding tussen de Tarwewijk, de Maashaven, de Afrikaanderwijk en Feyenoord. Een groot verkeersplein waar op 2 niveaus mensen passeren met de fiets, auto of het openbaar vervoer. Het slechten van een dergelijk kruispunt vraagt om een groot gebaar. In uw visie lijkt de richting voor Maashaven slechts een ontwikkeling langs het water en een opwaardering naar een stadsplein en mogelijke overkluizingen. Dit gebied zou gebaat zijn bij het toevoegen van programma [...]	In de Koers wordt prioriteit gegeven aan het verbinden van de Maashaven met achterliggende wijken. De oversteekbaarheid van de genoemde kruispunten (van barrière naar verbinder) is inderdaad een grote opgave. Ook is dit gebied gebaat met het toevoegen van programma, daar waar mogelijk gezien de bedrijven die er nog zitten. De ontwikkeling van het Nelson Mandelapark, de zone langs de Brielselaan waaronder de Maassilo en de Cultuur&Campus aan de Doklaanzijde vormen de eerste aanzetten daartoe. In gesprekken destijds met SO is aangegeven dat het plan niet meteen passend is, ten kostte gaat van de openbare ruimte. Bovendien wil de gemeente eerst een breder zicht ontwikkelen op de toekomst van de Maashaven en zijn omgeving.	
3.2	Volledigheidshalve hebben we de, met de gemeente gedeelde, visie nogmaals toegevoegd en een visie van Knooppunt Moerwijk waarin soortgelijke vraagstukken zijn behandeld.	We danken u voor het indienen van de visie. In gesprekken destijds met SO is aangegeven dat het plan niet meteen passend is, ten kostte gaat van de openbare ruimte. Bovendien is het beleid van de gemeente t.a.v. unsolicited proposals' n.a.v. het Didam Arrest aangepast. De gemeente wenst eerst een breder zicht ontwikkelen op de toekomst van de Maashaven en zijn omgeving.	
4.1	We hebben gezamenlijk geconcludeerd dat er voor het OV diverse uitwerkingsopgaven zijn, soms ook gekoppeld aan andere lopende ontwikkelingen. We blijven daarover graag in overleg. We vinden de aandacht voor sterke OV-verbindingen, meer P+R (Paasweide), verdichting rond knopen en meer ruimte voor andere functies dan de auto positief.	We beschouwen deze reactie als ondersteuning van deze Koers op dit punt en danken de indiener voor deze reactie	

4.2	Bij de OV-ambities missen we PTT (versnellingsambitie; gemiddeld minstens 10%) en OV+. Dit beperkt zich niet tot het beschrijven van de huidige situatie; voor deze ambities moet veel gebeuren wat ook impact heeft op de omgeving. Dit past o.i. dus wel degelijk op de kaart met nieuwe/te vernieuwen verbindingen.	We zijn het met indiener eens dat het versnellen van de bestaande tramlijnen 2, 23 en 25 belangrijk is voor de aantrekkelijkheid en exploitatie van het openbaar vervoer, en dat dit op Zuid op alle tramtrajecten gewenst is. We zien daarnaast ook dat op een enkele locatie het versnellen van de tram ook haaks kan staan op andere belangen en stedelijke ambities, zoals bij de Groene Hilledijk. Dit vraagt om maatwerk per traject en per locatie.	Ja. pag. 42
4.3	T.a.v. Tuinstedenlijn: het versterken van oost-westverbindingen door betere infrastructuur op de Slinge, Spinozaweg en Groeninx van Zoelenlaan onderschrijven we, maar o.i. moeten de verbindingen vanuit Pendrecht en Zuidwijk wel naar Zuidplein blijven lopen. Het vervoerpotentieel van deze knoop en bestemming is veel groter dan dat van doorgaande oost-westverbindingen. Toevoegen van programma betekent niet dat oriëntatie op Zuidplein ineens verdwijnt. O.i. past deze structuur ook goed bij het uitgangspunt 'jezelf blijven': Zuidplein blijft het centrum van Zuid.	Wij onderschrijven de indiener dat het Zuidplein het belangrijkste OV-knooppunt is en zal blijven op Zuid. Het versterken van de oost-westverbindingen door de Tuinsteden moet vooral infrastructureel en op aanbod aan frequentie gezien worden. In een vervolgstudie t.a.v. de verdere ontwikkelingspotentie van de zuidelijke tuinsteden willen wij graag met de RET verder in gesprek hoe en waar verdere optimalisaties in het ov-aanbod mogelijk zijn, welke hand in hand kunnen gaan met stedelijke verdichting en de opgave in de buitenruimte	
4.4	Voor een HOV-as door de kop van Feijenoord moet nagedacht worden over een lijnvoering. Op dit moment lijkt ons een koppeling van lijnen 32 en 66 kansrijker dan een route via Mariniersweg en Hofplein. Ruimte voor HOV op de Westblaak vraagt dan aandacht, evenals de routekeuze door Feijenoord (nu niet beslissen, maar wel een verkenning starten) en (tenminste) behoud van de doorstroming en kwaliteit van de route via de Lange Hilleweg.	Wij delen het inzicht van de indiener in een koppeling van lijnen 32 en 66 als kansrijke mogelijkheid, waarbij in de Kop van Feijenoord onderzocht kan worden hoe de nieuwe, grote ontwikkelingslocaties directer door de buslijnen ontsloten worden. Dit vraagt om nadere studie, zo ook de route via de Lange Hilleweg.	
4.5	We vinden het jammer dat het idee van een treinstation Entrepot (noordelijker gelegen station Zuid) is afgefallen en vragen om wel te studeren op verbetering van de bereikbaarheid van station Zuid vanuit de noordkant van de wijk, bv. met een tapis roulant.	Een nieuwe voetgangersverbinding over de Persoonshaven en een algehele upgrade van looproutes vanuit noordoostelijke richting zien wij als een belangrijke impuls om station Zuid meer waarde te geven voor de wijken Feijenoord en Entrepot. Verder is de zuidelijke entree van het station niet toegankelijk en geschikt voor het bedienen van de vele duizenden woningen die hier de komende jaren verrijzen. Hierover is nadere dialoog met ProRail voor noodzakelijk.	
4.6	De ambitie voor 12x/u HOV Maastunnel vraagt o.i. om een uitspraak (vanuit perspectief Zuid) hoe dit i.h.k.v. tunnelveiligheid gerealiseerd kan worden.	De ambitie staat benoemd, maar of dit daadwerkelijk haalbaar is zal nog moeten blijken uit vervolgonderzoek naar tunnelveiligheidsaspecten van de Maastunnel. Op dit moment is vooral de invoering voor de korte termijn in 2024 wat prioriteit heeft. Onderzocht kan worden of deze hov-lijn mogelijk doorgetrokken kan worden op Zuid vanaf Zuidplein (bijv. richting Ridderkerk).	

4.7	Het vrijvallen van ruimte die voorheen voor de auto was kan positief voor het OV zijn, maar soms ook een bedreiging. 'Van kruispunten naar stadspleinen' kan daar een voorbeeld van zijn; dit kan de ruimte en doorstroming voor OV belemmeren. Hetzelfde geldt voor parkeren: hier wordt nu groen en water genoemd, maar vergeet ook OV-infrastructuur niet. Het vasthouden aan parkeernormen/faciliteren van parkeerdruk werkt nu vaak belemmerend voor het realiseren van vrije OV-infrastructuur.	Wij delen het zorgpunt van de indiener. Vergelijkbaar met het Hofplein op noord, dient bij het toekomstig omvormen van de grotere kruispunten op Zuid nadrukkelijk doorstroming van het openbaar vervoer beschouwd en meegenomen worden binnen afwegingen in projecten. Bij enkele kruispunten rijdt ook geen of beperkt busverkeer: nadere keuzes in routing of vrijliggende OV-infrastructuur kan ook verder bijdragen aan gezamenlijke ambities.	
4.8	Voor 30 km/u geldt dat dit de concurrentiepositie van het OV kan versterken, maar dan moet wel de gelegenheid aangegrepen worden om gelijktijdig de versnellingsambitie voor het OV te realiseren. Bijvoorbeeld door meer OV-infrastructuur met snelheidsdifferentiatie. Zie het position paper OV en 30 km/u van gemeente, MRDH en RET.	Wij zijn ons bewust van de relaties tussen 30km en het OV. Bij stapsgewijze verdere invoering van 30 km/u zal maatwerk noodzakelijk zijn om de positie van het openbaar vervoer op peil te houden. Dit kan per wijk, weg of straat verschillend zijn. Binnen 30km/u zones hoeft niet per se de maximumsnelheid maatgevend te zijn: ook de mate van vormgeving en hinder door andere weggebruikers speelt daarin een rol, en de betrouwbaarheid van de dienstregelingen.	Ja pag. 34
4.9	De keerzijde van verdichting op knooppunten is het gevecht om de schaarse ruimte. Ontwikkelingen rond o.a. Rotterdam Centraal en Zuidplein hebben ons lessen geleerd die we graag meegeven: stel de OV-knoopfunctie voorop, bezuinig niet op wachtcomfort en zorg voor ruime, vlotte en veilige looproutes tussen OV-modaliteiten en de omgeving.	Wij zijn het eens met indiener dat de OV-knooppuntfunctie centraal dient te staan bij verdichting van grotere knooppunten, en dat hier niet bezuinigd op moet worden op de positie van de voetganger. Bijv. bij de doorontwikkeling van Zuidplein en de realisatie van het nieuwe busstation hebben reizigerscomfort, overstaprelaties reistijden zeker de aandacht gehad. (Het is ook bijvoorbeeld ook daarom dat uitstaphaltes bus bijvoorbeeld nog steeds op +1 zitten) Ook bij de nog komende verdichting met woningbouw is het van belang elkaar hierop aan te spreken.	
4.10	Afsluitend zouden wij als advies willen meegeven om de uitwerkingsopgaven voor het OV in een overzicht te benoemen en per opgave aan te geven hoe het uitwerkingsproces in gang kan worden gezet.	Wij nemen dit advies mee bij vervolgitwerking bij het programmeren van de opgaven naar uitvoeringsprogramma's of overzichten per wijk	
5.1	Mooi en ambitieus stuk. We zijn verheugd dat er erkenning is voor ons werken en Manifest voor Zuid. De opgaven voor wonen, leefbaarheid en mobiliteit worden goed benoemd. We willen de volgende zaken echter stevig onder de aandacht brengen:	We danken de indiener voor de reactie. We zien de Manifestgroep als een belangrijke klankbord- en signaleringsgroep waar de gemeente de komende jaren het gesprek mee wil voortzetten. Ook zijn we verheugd dat de Manifestgroep zelf initiatieven neemt, onder andere op het gebied van jeugd en jongeren.	

5.2	We missen de integraliteit van de aanpak. Een voorbeeld; goed dat Cultuur & Campus zo uitgebreid wordt benoemd, maar wat is nodig aan mobiliteit, infrastructuur/ruimte, woningbouw en sociaal programma om dit te realiseren	Wij onderstrepen het belang van Cultuur&Campus voor de sociaal-economische ontwikkeling van Zuid. Ook zal het de motor zijn voor gebiedsontwikkeling aan de Maashaven. We beschouwen uw reactie als zorg voor de uitwerking, hoe werken we de ambities verder uit. In de Koers staan voor de Cultuur&Campus op pag. 64 de randvoorwaarden geschetst voor de integrale ontwikkeling van Cultuur&Campus. De thema's die u in uw reactie noemt maken onderdeel uit van de kritische succesfactoren die we daarin benoemd hebben. We pakken deze opgave aan als een integrale gebiedsontwikkeling en niet als een individueel bouwproject.	
5.3	Hoe wordt aangekeken tegen werkgelegenheid en de rol van het MKB?	We verwijzen hierbij graag naar hoofdkeuze 2 Zuid maakt werk van de toekomst. Hier staat de economische structuurversterking centraal en de ambitie om meer werkgelegenheid in Zuid te creëren. Daarbij wordt onder andere ingezet op de vitale kern(winkel)gebieden, het ontwikkelen van plinten in de stadsstraten, behoud en versterken van de werklocaties en het ontwikkelen van gemixt programma in gebiedsontwikkelingen. Mkb speelt in deze gebieden een centrale rol. De gemeente heeft middelen gereserveerd in het Actieprogramma Mkb 010 en via een subsidieregeling voor (winkel)gebieden - Vitale Kerngebieden.	
5.4	Bij gezondheid missen we de voorzieningen, de innovatie hierbij en de samenhang. Bijvoorbeeld; welke specifieke expertise is nodig op Zuid en wat kunnen zorginstellingen en onderwijs inde aanpak betekenen?	Ten aanzien van voorzieningen zullen we zorg toevoegen bij de ambitie gezond op pag. 28. Echter, niet alles heeft direct een ruimtelijke component, die we terug kunnen laten komen in dit ruimtelijk toekomstperspectief. We zijn ons als gemeente bewust van de samenhang en stimuleren de innovatie, bijvoorbeeld door deel te nemen aan het onderzoek Spring en in de doorwerking van het NPRZ-programma, om van daaruit gerichtere samenwerking en expertise met elkaar in op te bouwen.	Aanpassing pag. 28
5.5	We missen de sociale infrastructuur en wat hierbij hoort (kinderopvang, naschoolse activiteiten, jongerenwerk etc.). Suggestie voeg; dit toe.	Wij hebben dit op hoofdlijnen samengevat bij hoofdkeuze 3 onderdeel sociale samenhang en leefbaarheid. We kunnen dit, mede op basis van uw reactie, verder versterken. Echter, we leggen in de Koers vooral de relatie met het ruimtelijk domein (plekken, voorzieningen) en niet met jongerenwerk en naschoolse activiteiten an sich.	Aanscherping pag. 50

5.6	Kennis en onderwijs; Er is sec aandacht voor Cultuur&Campus en TU/EUR/Erasmus MC. Het laatste en de komst van de TU is natuurlijk geweldig, maar de ontwikkeling van primair onderwijs, voortgezet onderwijs, Mbo, en Hbo is minstens zo belangrijk voor Zuid. Suggestie; maak een integrale en ambitieuze paragraaf hiervoor en kijk onder andere naar NPRZ!	We zijn het eens dat alle ontwikkelingen in het brede onderwijsveld van belang zijn voor Zuid. Een breed aanbod is daarbij van belang. In de Koers is vooral aandacht gegeven aan wat er nog NIET is en dat de aandacht gegeven. Maar gemeente zet volop in op alle terreinen van onderwijs. Als partner van het NPRZ staat dat goed omschreven in het nieuwe Uitvoeringsplan NPRZ. De gemeente voert daarnaast onder andere gesprekken met het Mbo en Hbo voor een gezamenlijke ruimtelijke strategie op hun onderwijslocaties. Deze samenwerking is belangrijk om de gewenste maatschappelijke impact te genereren. We zullen de paragraaf over onderwijs uitbreiden op jullie advies.	Aanpassing, aanvulling op pag. 40
5.7	Er wordt nauwelijks aandacht besteed aan de mogelijkheden van Dijkpark(en). Suggestie; ga nog eens goed en onderbouwd het gesprek hierover aan met ons! "	Gemeente en Manifestgroep hebben herhaaldelijk inzichten gedeeld over Dijkpark(en). In Koers op Zuid 2040 wordt prioriteit gegeven aan de oversteekbaarheid van de dijken (van Barrière naar verbinder). Dit is van groot belang gezien de drie grote parken (Stadsprojecten) die in de havenbekkens Rijn- en Maashaven en in de rivier gerealiseerd gaan worden. Het ontwikkelen van de dijk tot een langgerekt park voor Zuid als geheel is niet aan de orde. De gemeente heeft voor de inpassing van de dijk andere uitgangspunten gekozen, zoals Parkstad-Roseknoop. Op sommige delen is de ruimte schaars en hebben infrastructuur en waterveiligheid ook een belangrijke plaats/positie. We willen graag met u het gesprek voortzetten rondom een concrete ontwikkeling zoals rond Cultuur&Campus-Maashaven. Een gebied waar in de komende jaren nog veel keuzes gemaakt moeten worden.	
6.1	Het Havenbedrijf is door de gemeente betrokken bij de totstandkoming van de Koers op Zuid. [...] Dit hebben we zeer gewaardeerd. [...] Het Havenbedrijf ziet een positieve Koers voor Zuid: versterken wat er al is en toch jezelf blijven. [...] Voor het Havenbedrijf is de relatie tussen de Waalhaven en Zuid van groot belang en wij willen graag de sociaaleconomische relatie met Zuid versterken [...] Het Havenbedrijf herkent de uniciteit van Zuid, zoals dat mooi beschreven staat in hoofdstuk 2 van de Koers op Zuid, 'het DNA van Zuid'. [...] Het Havenbedrijf herkent en erkent de in hoofdstuk 3 geschetste opgaven voor Zuid, die vervolgens uitgewerkt worden tot de 3 keuzes voor Zuid (hoofdstuk 5).	We zien de reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor de opmerkingen	

6.2	Het Havenbedrijf snapt de wens van de gemeente en ziet de kansen die een verplaatsing (goederenemplacement bij het Stadionpark) biedt voor de herontwikkeling van dit gebied. Op dit moment zijn we samen met de gemeente en ProRail met elkaar in gesprek over de ruimtelijke en financiële consequenties. Het is de verwachting dat uitplaatsing naar Maasvlakte of Kijfhoek ruimtelijk gezien mogelijk is. Over de financiële consequenties van deze uitplaatsing van het emplacement, waarbij het spoorgoederenproduct niet verslechtert, zijn op dit moment nog geen conclusies mogelijk.	Het verminderen van het aantal goederensporen bij Stadionpark heeft een hoge prioriteit. We zijn blij met de samenwerking van HbR op dit punt en zetten de gesprekken en onderzoeken over haalbaarheid en uitvoering graag voort.	
6.3	Pagina 38: "Een gezonde leefomgeving heeft schone lucht. De aansluitingen voor walstroom voor grote schepen worden uitgebreid. [...]" Het Havenbedrijf onderschrijft deze passage, die in lijn is met onze visie op de Waalhaven, 'Waalhaven 2040 - Haven in de Stad' en ook de gezamenlijke walstroomstrategie van het Havenbedrijf en de gemeente Rotterdam, op basis waarvan nu in de Waalhaven ook al walstroomprojecten worden uitgevoerd.	We zijn onderschrijven het belang van de walstroomstrategie en waarderen de inspanningen van het HbR bij de realisatie daarvan.	
6.4	"Op pagina 43 schrijft de gemeente: "Industriële bedrijvigheid: ruimte behouden aan de randen van Zuid, zoals Oostdijk. Dit vraagt om goede afstemming met (tijdelijke) woningbouw in de omgeving. In de Waalhaven en Sluisjesdijk kunnen mogelijk stadslogistiek en circulaire maakindustrie toegevoegd worden aan de mix. [...] In deze periode zijn hier geen woningen voorzien"" Het Havenbedrijf leest hierin de herbevestiging dat woningbouw op deze locatie (in ieder geval tot 2040) niet voorzien is [...]" [...] . Het Havenbedrijf pleit er dan ook voor om op pagina 64 aan de zin, "De Sluisjesdijk en Waalhaven-Oost kunnen worden herontwikkeld voor MKB om zo meer betekenis te krijgen voor de werkgelegenheid", het begrip 'haven-gerelateerd' in te voegen. Dus: "(...) worden herontwikkeld voor haven-gerelateerd MKB (...)". Niet-havengerelateerde MKB kan juist goed op de bedrijventerreinen in de omgeving van de haven gevestigd worden.	Het Havenbedrijf is via hoofderfpacht gerechtigd Sluisjesdijk te ontwikkelen, in afstemming met de nabijgelegen stad. Havengerelateerde functies die zich daartoe verhouden zijn daartoe altijd mogelijk, zeker als zij substantieel veel werkgelegenheid bieden. Echter, zoals op p. 43 van de Koers is aangegeven, kunnen ook andere bedrijven een goede aanvulling zijn. Zeker in geval van kavels die incourant zijn voor havenbedrijven. Bijvoorbeeld maak- of circulaire bedrijven, zoals ook Waalhaven Zuid., RDM en M4H te vinden zijn, en die van belang zijn in de transitie naar een circulaire economie. We sluiten dergelijke (MKB) bedrijven, die niet per se havengerelateerd zijn, niet graag uit en zullen de Koers op dit punt niet wijzigen. De gemeente gaat graag met u in overleg over hoe de toekomstige economische en ruimtelijke ontwikkelingen Sluisjesdijk en Waalhaven verder worden vormgeven. Zoals in de Omgevingsvisie al is aangegeven, en in deze Koers is bevestigd, is de Sluisjesdijk op de lange termijn zoekgebied voor verstedelijking.	

6.5	[..] Dit metrostation (red; Charloisse Poort) is voor de Waalhaven een van de belangrijkste pijlers voor de versterking van de sociaaleconomische relatie tussen Zuid en de haven. Op korte termijn is er juist in het woon-werkverkeer van en naar de Waalhaven en de daar gelegen onderwijsinstellingen veel winst te behalen om mensen uit de auto te krijgen en in het OV. Maar de bussen zitten nu overvol, waardoor die geen echt alternatief voor de auto zijn.	We onderstrepen het belang van Charloisse Poort voor de Waalhaven maar we de indiener erop wijzen dat gezien de investeringen die nodig zijn voor de OV schaa sprong op Zuid, we Charloisse Poort niet op korte termijn zullen kunnen realiseren. Wel zullen we de reservering moeten borgen, in die zin dat er geen ontwikkelingen plaats vinden die een station en een verdichtend programma in de toekomst frustreren. We gaan graag met de vervoerders en u in gesprek hoe we ondertussen in de komende periode de OV-busvoorzieningen kunnen versterken in relatie met het hoogwaardiger maken van het OV op de tuinstedenlijn.	
6.6	Tot slot herkent het Havenbedrijf zich heel goed in de titel van het laatste hoofdstuk van de Koers op Zuid, 'Samen Stad Maken'. [...] De Waalhaven is een uniek deel van de haven, de 'werkplaats van de haven' en biedt ongeveer 23.000 arbeidsplaatsen, waarvan circa 16.000 in de Waalhaven-Oost en -Zuid. Mensen uit Zuid die hier werken kunnen daar op de fiets heen. Dit is uniek en moeten we koesteren. [...] De Koers op Zuid en onze visie Waalhaven 2040- Haven in de Stad zijn wat het Havenbedrijf betreft een goede basis om samen met het College verder te werken aan de ontwikkeling van Zuid 2040.	We gaan graag in op de uitnodiging van het Havenbedrijf om hierin samen op te trekken en de gesignaleerde kansen van de Waalhaven voor Zuid, zoals versterken economisch profiel, werkgelegenheid en bereikbaarheid OV en langzaam verkeer concreter te maken	
7.1	In het wijkakkoord van de Tarwewijk zijn belangrijke doelstellingen gezond, goed en betaalbaar wonen in een veilige, groene en schone omgeving en de kans om zich te kunnen ontwikkelen in een positieve sociale cohesie. Wij wensen dat bewoners zelfredzamer kunnen zijn en kinderen gelijke kansen hebben in hun schoolcarrière, zich prettig voelen en in een veilige omgeving kunnen wonen en spelen. Tot slot staat armoede de ontwikkeling van kinderen in de weg. In het toekomstperspectief Koers op Zuid 2040 worden deze thema's benoemd en staan wij als wijkraad positief achter de doelstellingen en de genoemde acties. Kijkend naar het bovenstaande hebben de volgende thema's uit Koers op Zuid voor ons prioriteit.	We zien deze reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor de opmerkingen	
7.2	Werken in de techniek, zorg of in de haven, het MKB of juist als zzp'er: op alle fronten wordt ingezet om de werkgelegenheid te bevorderen. Ook wij zien graag meer mensen met een goed betaalde baan en die zich kunnen ontplooi en kansen weten te pakken.	We zien deze reactie als ondersteuning van de Koers, maar verwijzen tevens naar het Uitvoeringsplan NPRZ (Pijlers onderwijs en werk)	

7.3	Het is goed dat er in het toekomstperspectief zoveel aandacht uitgaat naar Onderwijs en de waarde ervan voor inwoners van Zuid. De Cultuur & Campus is daarin voor ons het meest aansprekende voorbeeld en wij dichten dit initiatief dan ook veel kansen toe voor de wijken. De toegang tot onderwijs (en werk) in andere gebieden vanuit Tarwewijk en omliggende wijken verdient extra aandacht. Wij zien graag meer werk gemaakt worden van een permanente (fiets)verbinding in de Maashaven tussen Katendrecht en het gebied Charlois. [...]	Goed dat u het belang van Cultuur&Campus herkent. We zien deze reactie als ondersteuning van de Koers op het realiseren van de ontbrekende schakel vanuit de Tarwewijk naar Katendrecht. We erkennen dat er betere fietsverbindingen o.a. nodig zijn om de scholen goed te bereiken. Het momentum van realisatie van een nieuwe verbinding over de Maashaven hangt samen met de mogelijkheden voor verdere ontwikkeling van de Maashaven zelf. Het toekomstige stadspark is daar een eerste stap in. De havengebonden ligplaatsen in de Maashaven hebben echter ook een belang voor de nautische bedrijvigheid, dit zal in samenhang beschouwd moeten worden.	
7.4	Met de komst van het Nelson Mandelapark krijgt de groenopgave voor Zuid een kwaliteitsimpuls. [...] Niet alleen zien wij graag de rode loper vanuit de wijk naar het nieuwe stadspark gaan, ook mag wat ons betreft de visie op groen veel meer doorgetrokken worden de wijk in naar pleinen, straten en speeltuinen als exponent van dit prachtige park.	We zijn verheugd te lezen dat uw wijk de komst van het Nelson Mandelapark toejuicht. In de Koers onderschrijven wij het belang van een goede verbinding met de wijk. We zullen bij de uitwerking ook onderzoeken of dit de wijk in kan worden doorgetrokken. Het slechten van de barrièrewerking van de Brielselaan en de dijk tussen de Tarwewijk en de Maashaven is een goed voorbeeld met wat in deze Koers bedoeld wordt met 'van barrière naar verbinder'. De uitvoering van Campus Tarwewijk en het project Tarwekracht geven een grote kwaliteitsimpuls aan de, door toevoegen van groen en aantrekkelijkere gebruiksmogelijkheden. Daarnaast zal in de toekomstige onderhoudsplannen voor de Tarwewijk de visie op groen een belangrijk onderdeel zijn.	
7.5	In Tarwewijk zijn het grootste gedeelte van de huizen onvoldoende voorbereid op een duurzame toekomst. Maar liefst 70% heeft het energielabel C of lager. Voor alle mensen, maar vooral ook kinderen, is het zeer belangrijk om fijn, veilig en gezond te wonen. Er staat nog enkele nieuwbouw op het programma in de wijk de komende jaren, toch zien we graag een intensivering van oplossingen om woningen (huur of koop) te isoleren met extra hulp van Rotterdam. Dit scheelt niet alleen in de portemonnee, maar is ook een stuk gezonder voor inwoners van de wijk.	Een terechte zorg van de wijkraad, we onderschrijven het belang. De gemeente heeft een faciliterende rol in deze versnellingsopgave, zoals ook benoemd op p. 62 (Het Elftal van Zuid). We geven samen met het Rijk vorm aan een rijkssubsidie voor het isoleren van koopwoningen onder de hypotheekgarantie. Daarnaast is er een subsidie voor vve's voor woningen onder de 3 ton uit de energiearmoedegelden. Tot slot stelt de gemeente een energieloket in, om eigenaarsbewoners van advies te kunnen voorzien. Er zijn energieklussers actief in de stad en collectieve energiecoaching. We dringen door middel van prestatieafspraken met woningcorporaties aan op het versneld verduurzamen van woningen. Hiervoor zijn ook Rijksmiddelen beschikbaar gesteld.	

7.6	Wij staan volledig achter de visie op langzaam verkeer en ruimte voor voetgangers en fietsers in alle plekken van de Zuid en daarmee de wijk. Verder is de Brielselaan voor ons een barrière die beslecht moet worden, maak voor ons de oversteek toegankelijker voor voetgangers en fietsers naar Balkon op de Maas en het nieuwe Nelson Mandelapark. Maar ook toekomstig (fiets)verkeer naar Cultuur & Campus en vice versa naar metrostation Maashaven kan extra aandacht gebruiken om de verkeerssituatie voor alle deelnemers veiliger te maken.	Uw reactie ondersteunt de keuze in de Koers om de oversteekrelaties te verbeteren en van barrières naar verbinders te gaan. De plekken die u noemt zijn daarbij hele logische bestemmingen aan het water, die beter bereikbaar en veiliger zouden moeten zijn, en hebben daarbij onze aandacht.	
7.7	Tot slot vraagt de wijkraad of het mogelijk is ook een tijdspad te schetsen van het voorgenomen toekomstperspectief. Graag zien wij een meer gedetailleerde uitwerking binnen de periode van 17 jaar die nu beschreven is in de omgevingsvisie.	In hoofdstuk Hoe verder; Samen Stadmaken is een eerste idee geschetst van de volgtijdelijkheid van ontwikkelingen. We begrijpen dat dit voor de wijkraad onvoldoende inzicht biedt in de uitvoeringstermijnen in en rondom de wijk. Een gedetailleerde uitwerking hiervan kunnen wij echter nu niet geven. Uitvoering is afhankelijk van beschikbare middelen, capaciteit bij gemeente en bij gebiedspartners en marktpartijen. In de begrotingscyclus van gemeente worden keuzes gemaakt c.q. prioriteiten gesteld; welke projecten op stedelijk niveau krijgen voorrang?	Hoofdstuk 7, p. 66 aanpassen fasering en relatie begrotingscyclus
8.1	Op de valreep nog een reactie vanuit ons. Met belangstellingen hebben het ontwerp Koers op Zuid gelezen. Het is een mooi ambitieus toekomstperspectief geworden. Met gelukkig aandacht voor (gevarieerde) programmering, kwetsbare doelgroepen en ruimtelijke reserveringen voor toekomstige voorzieningen. Voor nu hebben we geen inhoudelijke op- en aanmerkingen, maar denken graag mee en dragen graag bij aan de realisatie van de ambities!	We zien deze reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor de opmerkingen	
9.1	In Koers op Zuid 2040 zien wij allereerst mooie ambitieuze plannen terug, en ook de verbetering van de OV-verbindingen zien wij als een belangrijke ontwikkeling. In het plan staat dat Hart van Zuid als centrum op de andere oever wordt gezien. De partners van Hart van Zuid willen samen met de gemeente verder werken aan het tot stand laten komen van het tweede Stadscentrum van Rotterdam, door dit concreet te maken in de vorm van gezamenlijke investeringen in innovaties, verduurzaming en te experimenteren als living lab.	We zien de reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor de opmerkingen.	

9.2	Het valt ons tegelijkertijd op dat er veel plannen zijn en roepen op om in tijd te prioriteren en de verschillende gebiedsontwikkelingen ook goed in verhouding tot elkaar te zien. Wij doen het verzoek om allereerst gebieden waarin al fors is geïnvesteerd verder af te ronden. Graag zien wij ook een uitwerking van wat er nodig is om deze samenwerking goed te realiseren. Misschien niet in dit visiestuk, maar hopelijk wel in (integrale) uitwerkingsplannen. Hart van Zuid vraagt de gemeente vast te houden aan de eerder vastgestelde uitgangspunten en ambities van Hart van Zuid [...] We zien onze rol als Hart van Zuid partners als een continu proces voor verbetering en zijn in die zin nog lang niet klaar [...]	Wij onderkennen dat er binnen Zuid een veelheid opgaven spelen en dat ambities van de Koers omvattend zijn. T.a.v. het elftal aanjagers die in de Koers benoemd zijn om hier richting aan te geven: Dit zijn soms nieuwe accenten in de ontwikkeling van Zuid, maar een aantal richt zich zeker ook op het doorzetten van lopende gebiedsontwikkelingen. Zoals Hart van Zuid (Zuidplein en Motorstraatgebied) door te ontwikkelen als centrum van Zuid. In de komende periode zet de gemeente dan ook onverminderd de gesprekken en (complementaire samenwerking met u en andere gebiedspartners voort over navolgende punten;	
9.3	Gebaseerd op bovenstaande introductie, doen wij vanuit de partners Hart van Zuid een aantal aanbevelingen, die wij graag een stap verder zouden willen brengen binnen de visie Koers op Zuid. Algemeen: Geef met Koers op Zuid meer richting aan de te realiseren doelen "investeren in vitale wijken en bewoners". Kleur de richtingen verder in met Koers op Zuid. Benadruk meer de kansen van sport en cultuur, benoem global active city als instrument om te verbinden, gebruik het openbaar gebied om te ontmoeten en een aantrekkelijk, gezond en sportief leefklimaat te ontwikkelen, healthy place making [...]	Hart van Zuid is in de Stadsvisie 2007 voor het eerst aangeduid als VIP-gebied met een aanjaagfunctie voor heel Zuid. In Koers op Zuid blijft Hart van Zuid blijft VIP! Met de ambitie om Hart van Zuid door te ontwikkelen als stedelijk centrum. Dit vergt een lange adem, stap voor stap. We zijn trots op de resultaten die vanuit de gebiedsontwikkeling Hart van Zuid zijn neergezet in samenwerking met het consortium. We bevestigen dat Hart van Zuid nog niet af is en de komende jaren nog diverse ontwikkelingen in het verschiet liggen. Het tempo hiervan is afhankelijk van diverse factoren. We zien kansen om het programma-aanbod te verrijken, nog meer mensen te verleiden tot een bezoek aan dit gebied.	
9.4	Infra: Omschrijf verder/concreter hoe Hart van Zuid verbonden gaat worden met de omgeving, hoe de verbinding tussen Alexander en dit gebied de stad versterkt (en maak dit meetbaar). Gebruik bestaande infra in de stad voor de mobiliteitsuitdagingen van het uitgangsgebied en Ahoy. Parkeren op Meijersplein en met de metro naar Ahoy maakt dat de stad minder wordt belast bijvoorbeeld. Wat is de kracht voor het gebied als een extra OV lijn het gebied via de nieuwe oeververbinding ontsluit richting Alexander?	De OV-bereikbaarheid in oost-west richtingen gaat verder versterkt worden, o.a. door de nieuwe hov-verbinding tussen Zuidplein en Kralingse Zoom. Maar ook door mogelijke koppelingen met routes via de Zuidelijke tuinstedenlijn. Door een netwerk van hoogwaardige ov-lijnen te koppelen aan P+R locaties aan de randen van de stad, kan bezoekersparkeren beter georganiseerd worden, ook voor piekgebruik bij evenementen. Daarmee kan het gebied iets minder afhankelijk worden van automobilititeit en autoparkeerplaatsen. Hiermee creëren we een betere balans in verkeer dat de stad inrijdt. Momenteel worden met name P+R Slinge en Meijersplein benut met de metro. Nieuwe hoogwaardige ov-verbindingen kunnen ook P+R Kralingse Zoom, Beverwaard & de parkeergarage bij Maasstad Zorgboulevard een functie geven voor Hart van Zuid of op langere termijn nieuwe P+R's aan de zuidzijde van Rotterdam interessant maken als parkeeroplossing voor Hart van Zuid	Aanpassing pag. 38

9.5	Economie: Het midden- en kleinbedrijf in Hart van Zuid, waaronder het winkelcentrum, kan versterkt worden. Door de continue stroom van mensen die het gebied dagelijks in komen, zal het stimuleren van een langere verblijfsduur (bv met een breed aanbod van horeca) maken dat de werkgelegenheid ook toeneemt. Faciliteer hierin en stuur hierop samen met de bedrijven en het onderwijs uit het gebied. Hoe organiseren we de leukste banen in de Zuidelijke randstad? Concretiseer dit een stap verder.	Hart van Zuid moet gezien worden als het centrum van Zuid en het is een van de belangrijkste kernwinkelgebieden van Rotterdam. Dit staat in de Koers, maar ook in de Detailhandelsnota en de daarbij behorende gebiedskoersen. Hart van Zuid is een economisch hart waar vele voorzieningen en branches gevestigd zijn en dat in de toekomst nog verder kan groeien. De aanpak Vitale Kerngebieden (collegeprogramma) biedt ter versterking van het winkelgebied een tijdelijke subsidieregeling. Daarnaast is er de subsidieregeling voor winkelgebieden en bedrijventerreinen. Om van deze subsidie gebruik te kunnen maken moet er sprake zijn van samenwerking zijn tussen ondernemers, bij voorkeur in de vorm van een ondernemersvereniging of een BIZ. Tevens biedt het MKB actieprogramma ondernemers (verbeterde) dienstverlening vanuit de gemeente en is er het Werkgevers Servicepunt Rijnmond (WSPR) de helpende hand, met een gebiedsgericht aanbod voor werkgevers in het Zuidpleingebied.	
9.6	Gebiedspromotie/marketing: Hart van Zuid beoogt een aansprekende jaarrond vrijetijds- en cultuurbestemming te worden. Zowel 's avonds als overdag. Een extra goede publiekstrekker in de vorm van bijvoorbeeld een museum, zou welkom zijn. Cultuur, beleving en ervaring [...] Dit alles met Hart van Zuid als living lab. Een ecosysteem dat ontmoetingen faciliteert op individueel en groepsniveau met een maatschappelijke waarde en/of een economische waarde. Op lokaal, nationaal en internationaal niveau [...]	Veel bezoekers die een tijdje niet op het Zuidplein zijn geweest, geven aan hoe goed Zuidplein is verbeterd. De herstructurering/ nieuwbouw, nieuwe horeca en de buitenruimte zijn de eerste stappen van een gestage omslag in de uitstraling. Gebiedsbranding is bij uitstek een onderwerp waarbij ondernemers, eigenaren, bewoners en gemeente als samenwerkingspartner gezamenlijk op zoek gaan naar welke identiteit c.q. merkwaarden ze willen uitstralen. De hiervoor genoemde regelingen bevatten de bouwstenen voor een gecoördineerde aanpak. Een extra publiekstrekker juicht de gemeente toe, zodra er een haalbaar en realistisch initiatief zich aandient. De initiatieven voor een museum zijn in de afgelopen jaren helaas niet gelukt.	
10.1	[...] . De ontwerp Koers op Zuid 2040 brengt, als uitwerking van uw omgevingsvisie 'De Veranderstad', op goede wijze samenhang in de verschillende gebiedsontwikkelingen en schept een kader voor toekomstige ontwikkelingen. U heeft in de visie oog voor duurzaamheid en het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving. Op hoofdlijnen kunnen wij instemmen met deze visie. Complimenten ook voor de uitgebreide omgevingsdialoog waarmee Koers op Zuid 2040 mede tot stand is gekomen.	We zien deze reactie als ondersteuning van de Koers en danken de indiener voor de opmerkingen	

10.2	[...]. Het is positief dat er bij hoofdkeuze 3 (Thuis op Zuid in je wijk) o.a. de inzet is gericht op gevarieerd, betaalbaar en passend wonen, versnelling van verduurzaming van de woningvoorraad en aanpak van de kwaliteit van woningen. Aandachtspunt daarbij is dat het nog niet duidelijk is waar de invulling van het woningbouwprogramma concreet naar toe gaat. In dit kader benadrukken wij dat we verwachten dat het woningbouwprogramma bijdraagt aan het verwezenlijken van de Regionale Realisatieagenda die begin 2023 is getekend. Waarin wordt toegegroeid naar 2/3 betaalbare woningen in deze regio vanaf 2025, waarvan de helft door woningcorporaties.	Koers op Zuid is niet het document waarin op dit detailniveau uitspraken worden gedaan. Programmering naar prijssegment gebeurt in bouwprojecten, binnen de context van wijkopgaven. Het aandeel betaalbare woningen kan van project tot project en van fase tot fase variëren. De stedelijke optelling van afzonderlijke projecten werkt wel nadrukkelijk toe naar 2/3e betaalbaar.	
10.3	In uw Koers op Zuid 2040 staat letterlijk dat 'de ruimte op bedrijventerreinen wordt behouden'. In de visie worden een aantal aanpassingen voorgesteld voor nieuwe vormen van werken op de bedrijventerreinen (bijvoorbeeld transitie naar leerwerkplekken) [...] We zien toch een vermindering van de ruimte voor bedrijven die juist in de toekomst nodig zijn op het gebied van (circulaire) maakindustrie. Het provinciaal beleid is gericht op het behoud van voldoende ruimte voor bedrijven, we blijven hierover graag met u in gesprek, mede in relatie tot de regionale bedrijventerreinenvisie Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH).	Gemeente volgt Provinciaal beleid en heeft een collegetarget benoemd voor het consolideren van m2 bedrijfsruimte. Onderlinge afstemming van gemeentelijk beleid en provinciaal beleid is van belang. De gemeente Rotterdam zet in op voldoende ruimte voor bedrijven middels het recent door het College vastgestelde Actieplan Bedrijfsruimte en monitort de voorraadontwikkeling in het kader van de collegetarget. Het gaat echter niet enkel om de kwantiteit, maar ook om verbeteren van de kwaliteit. Hier zetten we met diverse stakeholders op in (bv. corporaties in de wijk, ondernemersverenigingen op bedrijventerreinen en het Havenbedrijf). We blijven hierover uiteraard graag in gesprek met de provincie	
10.4	Er wordt ingezet op concentratie van winkels in kern(winkel-)gebieden zoals Slinge, Zuidplein, Stadionpark, Lombardijen wat we als provincie toejuichen. Echter moet worden opgepast dat door de stedelijke ontwikkelingen in de Rijnhaven en op Katendrecht niet teveel detailhandelsmeters worden toegevoegd die concurrerend zijn op de bestaande winkelconcentraties in centrum en andere winkelgebieden op Zuid. U spreekt van de binnenstad op twee oevers. Dat geldt niet voor het kernwinkelgebied in het centrum. Dat is het gebied in en rondom de Koopgoot/Lijnbaan {...}	Is in lijn met de Koers. Gemeentelijk beleid volgt Provinciaal beleid. Binnenstadsgebieden op twee oevers zijn complementair aan elkaar en houden verband met de groei van de stad en de vernieuwing van de retailsector. Het kernwinkelgebied in het centrum/binnenstad blijft het belangrijkste winkelconcentratiegebied. Het verblijfsgebied rondom Rijnhaven zal een ander karakter krijgen, waarbij de winkelfunctie ondergeschikt zal zijn.	

11.1	Namens de jongerenorganisatie IKBENWIJ willen we graag enkele kritieke kanttekeningen en aanbevelingen delen met betrekking tot het beleidsdocument "Koers op Zuid 2040". We geloven sterk in de potentie van onze jongeren en hun rol in de toekomst van Zuid. Echter, hun visie en behoeften lijken momenteel onvoldoende te zijn geadresseerd in het huidige beleid. Het beleid legt weinig nadruk op de specifieke wensen en behoeften van jongeren in Zuid. Deze dynamische en vitale groep verdient een stem die duidelijk gehoord wordt in onze langetermijnvisie.	Wij onderkennen het belang van kansen voor jongeren van Zuid en de aandacht die deze doelgroep in den brede nodig heeft. We delen de zorg ook omtrent deze doelgroep. Echter, daarvoor worden diverse beleids- en actieprogramma's ontwikkeld. We verwijzen hierbij onder andere naar NPRZ. Koers op Zuid 2040 is een ruimtelijk toekomstperspectief. Het jeugd- en jongerenbeleid aan zich op het gebied van onderwijs, arbeidsmarkt, welzijn en culturele diversiteit is geen onderwerp van Koers op Zuid. Maar wel waar het aan fysieke voorzieningen raakt (plekken, wonen, sport/ recreatie of onderwijslocaties). Daarnaast wijzen we erop dat in de nieuwe wijkakkoorden veel aandacht voor jongeren is opgenomen (zie verdere toelichting).	
11.2	(1) Ondersteunen in Leiderschap; We willen jongeren de vaardigheden en kansen bieden om de nieuwe leiders van morgen te worden. Dit houdt in dat we investeren in leiderschapsprogramma's. Dit houdt in dat we investeren in leiderschapsprogramma's, mentorships en andere initiatieven die hen helpen hun potentieel te bereiken. Investeer in opleidingsprogramma's die aansluiten op de toekomstige arbeidsmarkt. Stimuleer samenwerkingen tussen lokale bedrijven en scholen om stageplekken en werkervaringsplekken te creëren die jongeren klaarstomen op de arbeidsmarkt [...]	In de Pijler School van het Uitvoeringsplan NPRZ 2023-2027 wordt uiteengezet hoe de partners van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid investeert in de ontwikkeling van jongeren. Zoals het voortzetten van het programma Mentoren op Zuid, ondergebracht bij het Expertise Centrum Maatschappelijke Innovatie. Momenteel helpen 1.400 studenten van MBO en HBO ruim 1.400 leerlingen van meer dan 50 basis- en middelbare scholen op Zuid. Onder de noemer 'Kiezen voor Vakmanschap' worden jongeren van Zuid, om hun kansen op een passende baan en een duurzame carrière te vergroten, begeleid bij het kiezen voor opleidingen in sectoren met voldoende perspectief op werk. De beschikbaarheid van de AanDeBak-garantie (ADB-garantie) speelt daarin een belangrijke rol. De gemeente Rotterdam werkt ook met de Rotterdamse Douwers, dit is een vrijwilligersorganisatie van ervaren Rotterdammers, die als mentor jongeren helpen.	
11.3	(2) Wonen: Onze visie is een Zuid waar jongeren graag blijven en trots op zijn. De missie moet zijn om van Zuid een plek te maken waar iedereen graag woont en, voor degenen die er al wonen, een plek waar ze willen blijven.	Wij delen uw visie. Deze missie van trots zijn op Zuid, staat ook in de ambities van de Koers. Dat geldt zeker voor jongeren. Daar zijn investeringen voor nodig in het fysieke domein (en zijn benoemd in de Koers, maar ook zoals de indiener aangeeft in het sociaal maatschappelijk domein	

11.4	(3) Benutting van leegstaande panden. Er zijn meerdere leegstaande panden in Zuid die potentieel hebben om omgevormd te worden tot creatieve en productieve ruimtes voor jonge makers. Deze ruimtes kunnen dienen als broedplaatsen waar jongeren kunnen ontdekken, leren en handarbeid wordt gestimuleerd. Het zou een prachtige manier zijn om jong talent te koesteren en tegelijkertijd de leefbaarheid van Zuid te verbeteren.	Dit is onderdeel van het Broedplaatsenbeleid/ uitvoeringsnota Ateliers en Broedplaatsen 2030 dat recent door het college is vastgesteld. Deze nota wordt in het najaar in de raad behandeld. Er zal dan snel een pilot starten. In de uitvoeringsnota bouwen we voort op de drie eerdere hoofddoelstellingen (ruimte voor talent, betaalbaarheid en betekenis voor de stad) Het aantal werkplekken voor creatieven wordt opnieuw uitgebreid, naar 100.000 m2 in 2030; er wordt ingezet op spreiding (op basis van het Ruimtelijk Kader Cultuur); op betekenis voor de buurt en er wordt o.a. een Atelieroverleg ingevoerd.	
11.5	(4) Jongerenparticipatie in wijkcommissies. De huidige structuur en aanpak van 'de wijk aan zet' wijkcommissies maken het uitdagend voor jongeren om actief te participeren. Jongeren worden geconfronteerd met de taak om zelf stemmen te verzamelen en voelen zich vaak geïntimideerd of overschaduwed door ervaren commissieleden. Dit kan ontmoedigend zijn en resulteert vaak in een lagere jongerenparticipatie. Wij bevelen aan jongeren beter te ondersteunen en begeleiden gedurende hun deelname aan deze commissies. [...]	Dit advies sluit aan bij de wensen van het college om jongeren de mogelijkheid te bieden mee te doen. Momenteel geeft het college uitvoering aan de moties "Jeugdige participant omarmt (22bb4929) en Betrek jongeren meer bij beleid (22bb4557)". In samenwerking met de kindermiddelen wordt gewerkt aan een beleidskader jeugdparticipatie. Met dit kader zet het college in op het betrekken van jeugdigen bij toekomstige beleidsontwikkelingen van de gemeente Rotterdam. Tevens zet het college in op jongerenparticipatie op wijkniveau door middel van de jongerenhubs in de wijken, waarbij ook jongeren gestimuleerd en betrokken worden om mee te doen bij het realiseren daarvan. De jongerenhubs zijn ook een plek waar in participatie over onderwerpen in en rond de wijk beter onder de aandacht kunnen worden gebracht. (zie verdere toelichting Jongerenhubs hierna).	
11.6	(5) Educatie en werkgelegenheid. Investeer in opleidingsprogramma's die aansluiten op de toekomstige arbeidsmarkt. Stimuleer samenwerkingen tussen lokale bedrijven en scholen om stageplekken en werkervaringsplekken te creëren die jongeren klaarstomen voor de arbeidsmarkt.	De gemeente onderschrijft het belang hiervan. Echter, Koers op Zuid is een ruimtelijk toekomstperspectief dat niet het hele arbeidsmarktbeleid omschrijft. We verwijzen hierbij graag naar de pijlers Werk en Onderwijs van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid, en het Uitvoeringsplan 2023-2027; o.a. "Kiezen voor Vakmanschap" en de "Aan de Bak" garanties.	
11.7	(6) Duurzame vrijetijdsvoorzieningen. Bouw meer sport- en recreatievoorzieningen waar jongeren hun energie kwijt kunnen, hun talenten kunnen ontwikkelen en sociale banden kunnen opbouwen. Een gezonde geest in een gezond lichaam draagt bij aan het algemene welzijn.	De gemeente beschrijft in het Huisvestingsplan (IHP Sport 2020-2030) het belang van kwalitatief hoogwaardige, duurzame, goed toegankelijke en voldoende sportvoorzieningen in de stad. Onderzocht wordt of de bestaande voorzieningen intensiever gebruikt kunnen worden. Er komt extra capaciteit bij zoals in Huis op Zuid/ sportcentrum Feijenoord, Olympia, de Dubbelstraat in Bloemhof, sporthal Wielewaal en vele gymzalen die na de	

		schooluren voor de wijk en jongeren beschikbaar en te huur zijn etc. Naast de (nieuwe) stadsparken en recreatiegebieden, kunnen jongeren terecht in andere gemeentelijke voorzieningen, zoals jongerenhubs (als ontmoetingsplekken) of een schoolsportvereniging in de school: SSV.	
11.8	(7) Mentorprogramma's: Zet programma's op waarbij ervaren Rotterdammers uit Zuid jongeren begeleiden. Deze mentors kunnen helpen bij school, het zoeken naar een baan, of simpelweg fungeren als een luisterend oor.	Zie antwoord hierboven t.a.v. mentorprogramma's op Zuid	
11.9	(8) Toegankelijke gezondheidszorg. Garandeer dat jongeren toegang hebben tot zowel fysieke als mentale gezondheidszorg. Richt specifieke jongerencentra op waar ze terecht kunnen met hun vragen of zorgen.	Het college wil jongeren meer ruimte geven door in te zetten op Jongerenhubs als ontmoetingsplekken voor jongeren, en 33 Jongerenhubs in de wijken realiseren. Om dit te bereiken, heeft het college in de voorjaarsnota 2023 hiervoor extra geld vrijgemaakt en opdracht gegeven extra jongerenhubs te realiseren, naast de 22 Jongerenhubs die al in de Welzijnsopdracht staan. Op basis van de ervaringen van het programma 'Rotterdam. Sterker door' hebben gemeente, welzijnsinstellingen en jongeren een programma van eisen voor de jongerenhubs opgesteld. Dit programma van eisen vormt de leidraad voor de vormgeving en inrichting van de jongerenhubs. Bij de vraag wat een jongerenhub is en moet kunnen, worden diverse jongeren betrokken.	
11.10	(9) Creëer meer groene en veilige openbare ruimtes waar jongeren kunnen samenkomen, ontspannen en evenementen kunnen organiseren. Hierdoor kunnen ze zich meer verbonden voelen met hun buurt.	Zoals aangegeven in Koers op Zuid, zijn parken en pleinen belangrijke ontmoetingsplekken voor alle inwoners van Zuid en de inrichting en programmering moet hieraan bijdragen, waarbij afhankelijk van de context de ene keer wat meer accent op sport en spel gelegd kan worden en de andere keer meer op rust en ruimte. Met name binnen de stadsprojecten en een ontwikkeling als de Cultuur&Campus is specifieke ruimte voor jongeren voorzien.	

11.11	(10) Ondersteun initiatieven die de rijke culturele diversiteit van Zuid viëren en bied jongeren platforms om hun verhalen en talenten te delen, of het nu gaat om kunst, muziek, dans, of theater.	We bieden graag ruimte aan deze initiatieven, bijvoorbeeld via Jongerenhubs of zoals de bollen bij het Mallegatspark voor urban culture te bestemmen. Dit hebben wij ook benoemd op pag. 51 "Meer aantrekkelijke, kwalitatieve ontmoetingsplekken ook specifiek voor de jeugd; initiatieven daartoe actief ondersteunen". De ondersteuning op het gebied van talentontwikkeling en jongerenplatforms voor cultuurprogrammering is meer van toepassing op het Cultuurbeleid en niet op de omgevingsvisie/ ruimtelijke visie Koers op Zuid. We verwijzen graag naar het nieuwe Cultuurbeleid 2025-2028 'Van onschatbare waarde' en de 'Visie Cultuur op Zuid'.	
11.12	Wij geloven dat door te investeren in deze punten, "Koers op Zuid 2040" een toekomst kan realiseren waarin jongeren zich gewaardeerd, ondersteund en gemotiveerd voelen om bij te dragen aan hun gemeenschap. [...] We kijken uit naar een constructieve dialoog en samenwerking om de toekomst van Zuid vorm te geven.	Wij zijn altijd bereid om het gesprek aan te gaan met partners in de wijken/ Als het gaat over specifieke inzet in wijken, dan zijn daarvoor de betreffende beleidsadviseurs in de gebieden het eerste contact.	
12.1	In algemene zin onderschrijven wij de speerpunten en toekomstbeelden. We constateren wel dat het plan in dit stadium nog 'hoogover' is: de speerpunten zijn benoemd, maar de uitwerking hiervan moet nog volgen. Dat betekent ook dat we de consequenties van de keuzes/ speerpunten nog missen. Wij blijven daarom de uitwerking van de plannen met interesse volgen	We zien de reactie als ondersteuning van de Koers en maken deze graag samen met u concreter bij de uitwerking ervan.	
12.2	Zoals eerder met de gemeente uitgewisseld, is voor een MBO-instelling als Zadkine een aantal randvoorwaarden van belang voor vestiging [...]. Wij ondersteunen daarom de ambities met betrekking tot bereikbaarheid/OV, zoals de nieuwe stadsbrug tussen Kralingen/ Feijenoord/ IJsselmonde, inclusief een snelle tramverbinding tussen Kralingse Zoom en Zuidplein, en een nieuwe hoogwaardige busverbinding Zuidplein, Cultuur&Campus, Erasmus MC en Rotterdam Centraal, via de Maastunnel. Wij missen hierin wel een betere verbinding met de RDM Campus voor de verdere doorontwikkeling van de techniek opleidingen op Zuid.	We zijn verheugd te lezen dat u de ambities omtrent de ov-bereikbaarheid ondersteunt. Een betere verbinding naar RDM heeft onze aandacht. We zien deze campus ook als mogelijk startpunt van de HOV-buslijnenstructuur door de zuidelijke tuinsteden. Daarnaast komt er een vervolg op de sessie bereikbaarheid over water bij het vervoerdersoverleg RDM op 20 november, hier is TCR bij betrokken.	

12.3	Ook zijn we enthousiast over de ontwikkeling van een innovatiecluster Cultuur&Campus. Het past uitstekend bij onze ambitie dat onze partners uit de arbeidsmarktregio Rotterdam de student van Zadkine zien als medewerker van de toekomst. We streven ernaar dat onze student zich gedurende zijn studieloopbaan voortdurend verbonden voelt met de arbeidsmarkt. Wel vragen wij ons af of de gekozen locatie voldoende aansluit op de arbeidsmarktregio.	Wij onderkennen het belang van een goede koppeling van Cultuur&Campus met de arbeidsmarktregio. De initiatiefnemers zien dat juist deze plek zich kan ontwikkelen tot een belangrijk knooppunt tussen Noord en Zuid en het aanwezige creatieve klimaat. Een goede aansluiting op de arbeidsmarkt is een belangrijke doelstelling en de onderwijsinstellingen hopen bij te dragen aan oplossingen van maatschappelijke problemen door creativiteit daarvoor in te zetten.	
12.4	Daarnaast zien we kansen in de sterke profilering en een aantrekkelijk vestigingsklimaat, zoals u voorstelt. Het mengen van werk en onderwijs met voorzieningen, plekken voor ontmoeting en een aantrekkelijke omgeving waarin per werklocatie een afweging over het juiste programma, de juiste mix en het kansrijkste profiel wordt gemaakt vinden wij een goede richting.	Wij zien deze reactie als ondersteuning van de Koers op dit punt.	
12.5	De opgave die de gemeente zich heeft gesteld m.b.t. kwaliteit en betaalbaarheid wonen, onderstrepen wij. Wel zien we hierin niet specifiek studentenhuysvesting genoemd: een plek waar onze studenten leren, werken, wonen en recreëren.	Dit college heeft concreet een studentenhuysvesting target van 400 woningen per jaar. Daarnaast zijn studenten specifiek als aandachtgroep in een van de pijlers woonbeleid benoemd. We zetten in op studentenhuysvesting in campusontwikkelingen en rond om haltes/stations.	Aanpassing op pag. 19
12.6	Zadkine denkt graag mee over het vervolg en wil in de toekomst graag betrokken zijn op de ontwikkeling van Koers op Zuid. Tot slot vinden wij het belangrijk om binnen bovenstaande randvoorwaarden die voor het Mbo van belang zijn voor vestiging, een ruimtelijke strategie op te stellen voor de vestiging van Mbo-instellingen op Zuid. Op die manier kan versnippering worden tegengegaan, en een goede match met het economisch profiel en aansluitend bij de transitieopgaven worden gemaakt.	We zijn verheugd te lezen dat u de gemeente actief ondersteunt in het maken van een ruimtelijke strategie voor de vestiging van Mbo-instellingen op Zuid. Uiteraard geven wij graag vervolg aan de inmiddels lopende gesprekken	
13.1	Deze reactie valt in drie delen uiteen. Allereerst is het onze zienswijze op de Koers op Zuid 2040. Daarbij zijn drie delen te onderscheiden. Het eerste is onze zienswijze op de plannen van Koers op Zuid 2040, het tweede betreffen in het bijzonder de vermelde funderingsproblemen en ten derde betreft een integrale herhaling van onze zienswijze op de Oostflank. Deze zal als bijlage aan dit advies toegevoegd worden. Dit laatste omdat u het correct en logisch heeft geacht om de inspraaktermijn op dit plan te doen eindigen voordat uw reactie op de zienswijze op de plannen rondom de Oostflank, waarvan dit deels een uitwerking is, door u bekend is.	De reactietermijn van Koers op Zuid 2040 is gestart op het moment dat de termijn voor indiening van zienswijzen van Oostflank is afgerond. De context van Koers op Zuid 2040 is t.a.v. Zuid breder en abstracter, maar beide plannen zijn op elkaar afgestemd. We begrijpen dat u graag de beantwoording op uw zienswijze Oostflank eerst had willen vernemen, voordat uw een reactie op Koers op Zuid zou geven.	

13.2	Op blz. 7 wordt gerefereerd aan 'groene singels' in Bloemhof. Bloemhof kent één singel.	Dit is inderdaad een redactionele fout en zullen dit aanpassen.	Pag. 7. aanpassen; redactioneel
13.3	Bij de opgave 'Kwaliteit en betaalbaarheid wonen' wordt gerefereerd aan de slechte staat van een te groot deel van de woningen. Wij zijn blij met uw opmerkingen over regulering en handhaving. Dat ondersteunen wij en dat hebben wij ook in ons wijkakkoord gevraagd. Er passen wel twee kanttekeningen bij. Er zal ook gewerkt moeten worden aan de kwaliteit van de handhaving én niet alleen bij particuliere verhuurders zoals de tekst letterlijk genomen niet stelt maar wel suggereert. Wij komen genoeg situaties bij corporatiewoningen tegen die niet door de beugel kunnen. De Gemeente behoort een duidelijke scheiding te maken tussen haar rol als toezichthouder op naleving van de regels en haar rol als gesprekspartner van de woningbouwverenigingen voor de toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. Het is vreemd dat als Bouw- en Woningtoezicht corporatiewoningen controleert er minder gebreken geconstateerd worden dan de woningbouwvereniging vooraf toegegeven heeft.	De gemeente heeft bevoegdheden om toezicht te houden en te handhaven op bouwwerken. Bewoners/huurders kunnen klachten of meldingen indienen bij Bouw- en Woningtoezicht. Ook constatering van inspecteurs kunnen aanleiding zijn om deze bevoegdheden in te zetten. Het is onmogelijk om alle gebreken - ook wel strijdigheden op het gebied van omgevingsrecht - in de stad op te pakken. De gemeente maakt een prioritering in het werk op basis van een risicoschatting. Situaties die een bedreiging vormen voor de veiligheid en gezondheid krijgen de hoogste prioriteit. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen vormen van eigendom. Als een constatering wordt gedaan van een hoog risico, wordt ingegrepen, ook bij corporatiewoningen. We verwachten van corporaties dat zij tijdig actie ondernemen om ernstige klachten te voorkomen. Gemeente en woningcorporaties maken prestatieafspraken over verbetering, verduurzaming en aardgasvrij maken. De focus vanuit de gemeente ligt daarom meer op ondersteuning van de particuliere huurders. Maar dat betekent niet dat corporaties nooit te maken krijgen met gemeentelijk toezicht.	
13.5	Wij zien veel doelstellingen die men wil bereiken, maar minder hoe men dat wil realiseren. Daarbij zal wel een dialoog met de wijk en buurt nodig zijn. Weinig mensen zullen tegen een opmerking zijn die stelt dat goede parkeervoorzieningen nodig zijn. Maar de vraag of dit betekent dat bij wijze van spreken een Hendrik Ydoplein, nu een belangrijke speelplek in de buurt, daaraan ten prooi zou moeten vallen is een andere. Dat zal met de buurt besproken en afgewogen moeten worden. Dit document heeft geen visie op het gesprek met de bewoners. Ook de online vragenlijst helpt bewoners niet bij het maken van een belangenafweging.	Het belang van betrokkenheid van bewoners is benadrukt in het Hoofdstuk Samen Stadmaken, op pagina 59. "Uitgangspunt is directe betrokkenheid bij het begin, ruimte voor het open gesprek en structureel contact". Met dit uitgangspunt zal de concrete belangenafweging op wijkniveau middels gesprekken met de wijkraad en bewoners plaatsvinden. Bijvoorbeeld in het geval van een plein bij de inrichtingsplannen voor de wijk. Hier voorziet Koers op Zuid inderdaad niet in, dit vergt maatwerk per wijk. De online enquête over thema's uit Koers op Zuid had niet als doel een afweging op wijk of buurt niveau te maken.	

13.6	Op de kaart bij 'Een verbonden, groen en gezond Zuid' wordt middels de bijgevoegde kaart op blz. 33 duidelijk dat het kruispunt Groene Hilledijk-Bree-Strevelsweg op de nominatie staat om heringericht te worden richting stadsplein met meer verblijfskwaliteit. Dat hangt ongetwijfeld samen met de geprojecteerde HOV-verbinding en het doortrekken van lijn 25 over de Groene Hilledijk zoals u dat volgens de besluitvorming van plan bent. Onduidelijk is wanneer dat volgens u gaat spelen.	Het klopt dat de uitwerking daarvan nadrukkelijk samenhangt met de komst van de hov-lijn Zuidplein - Kralingse Zoom en de tracékeuze voor tramlijn 25. Realisatie van de stadsbrug zal meer in de periode 2030-2035 gaan plaatsvinden, en daarmee dus ook een koppeling t.a.v. realisatie met mogelijke wijzigingen bij het Sandelingplein. Voor tramlijn 25 is daarbij nog geen definitieve keuze gemaakt of doortrekking via de Groene Hilledijk gaat plaatsvinden, of dat de tram via de Bree zal blijven rijden. Dit wordt nader onderzocht (raakvlakstudie).	
13.7	Sowieso zijn wij niet overtuigd dat de in deze kaart geschetste voornemens de bereikbaarheid van onze wijk garanderen binnen de door u zelf gestelde norm van alles bereikbaar binnen 15 minuten. Waar wij voor vrezen is dat de vergroting van het OV- aanbod onvoldoende zal zijn (het wordt ook niet gekwantificeerd), het aantal uitvalswegen beperkt en een aantal verkeerstrekkende ontwikkelingen daarlangs gepland worden zullen leiden tot onvoldoende mogelijkheden de wijk te bereiken. Wij hebben daar in ons advies over de Oostflank ook al opmerkingen gemaakt.	De essentie achter de 15 minuten is dat alle belangrijke stedelijke voorzieningen (zoals winkels, sport, scholen, etc.) binnen 15 minuten te bereiken zijn met het openbaar vervoer, de fiets en te voet. Door nieuwe ontwikkelingen vooral te clusteren op locaties waar het aanbod aan openbaar vervoer hoogwaardig is en er optimaal wordt ingezet op actieve mobiliteit (fietsen en lopen), kan met minder grote impact op het bestaande verkeersstelsel de stad verder groeien. Dit is een geleidelijk proces: de stad mag niet onbereikbaar zijn voor inwoners die afhankelijk zijn van de auto voor werk of vanwege gezondheid. Door de auto te laten rijden op de juiste plaats in het netwerk, wordt beter gegarandeerd dat verdere toename plaatsvindt op wegen, die nog ruimte hebben in capaciteit (beter benutten).	
13.8	Wij zitten naarstig te wachten wanneer u met ons in gesprek wilt over de toegezegde realisatie van de 30-km zone op de Lange Hilleweg.	Vanuit het programma veilige en gezonde straten worden momenteel stadsbreed gesprekken gevoerd over structurele invoering van 30 km/u voor een 1e fase in 2025, bijvoorbeeld met de RET en hulpdiensten die ook belangen hebben op veel wegen t.a.v. ingestelde snelheidslimiet. De Lange Hilleweg staat daarbij op de lijst van straten die in aanmerking kunnen komen voor 30km/u, maar de haalbaarheid daarvan moet nog worden onderzocht. In het najaar van 2023 zullen de wijkraden betrokken worden. In het voorjaar van '24 zal het uitvoeringsplan van alle 30km straten voor de eerste fase naar de gemeenteraad gaan.	

13.9	Koers op Zuid 2040 mist de weergave van de ingezette ontwikkelingen rondom de Boulevard-Zuid. De vraag is overigens of daar momenteel een breed gedragen overeenstemming is.	Gemeente heeft zich gecommitteerd om als partner in de Alliantie Hand in Hand, 10 jaar lang extra inzet te plegen op de Boulevard Zuid. En dit is nogmaals bevestigd in het uitvoeringsplan NPRZ 2023-2027. De Alliantie Hand in Hand is een samenwerking tussen de BIZ-ondernemers, de BIZ-eigenaren, de Wijkraad en de gemeente Rotterdam. De integrale aanpak blijft zich onverminderd inzetten op de pijlers Economie, Veilig en Fysiek, met een jaarlijkse herijking. De gekozen ontwikkelrichting met de Boulevard Zuid als Vitaal Kerngebied blijft daarin overeind en is terug te vinden op kaart op pagina 41.	Aanpassing toevoeging Boulevard Zuid op pag. 40 en 43
13.10	Verduurzaming is iets waar onze Wijk best veel vragen over zijn, hetgeen wij ook aan hebben gegeven in het proces naar het wijkakkoord toe waarbij wij gevraagd hebben voor actieve voorlichting aan de bewoners. Dit sluit aan op uw doelstelling op dit gebied.	Gemeente werkt stadsbreed aan het informeren en voorlichten van bewoners over mogelijke maatregelen, niet specifiek per wijk. Woningcorporaties hebben hierin ook een eigen taak t.o.v. hun huurders. Specifiek voor bewoners in Bloemhof is de mogelijkheid om energiekussers aan te vragen voor energiebesparende maatregelen in huis. Ondersteuning van de vve's gaat via VVE-010. Tot slot heeft in 2023 de energieket van OpzoomerMee in opdracht van de gemeente in Bloemhof gestaan voor besparingsinformatie aan bewoners.	
13.11	Het feit dat Bloemhof als proeftuin voor de aanpak verzakte gebieden geldt, is mede door het gebrek aan kennis en inzicht in bewonersprocessen bij NPRZ en Stadsontwikkeling niet een geruststellende boodschap. Het functioneren van Stadsontwikkeling het afgelopen jaar rondom onze wijk vergroot onze ongerustheid, zeker daar dat veelal afgedaan wordt met opmerkingen die concluderen die zich laten samenvatten met de conclusie dat Stadsontwikkeling nu eenmaal een veelkoppig monster is. We willen ook benadrukken dat het gesprek met bewoners belast zal zijn met veel wantrouwen jegens instituties en dat wij regelmatig in de wijk aangesproken worden op de communicatie in de wijk door overheid en woningbouwverenigingen [...]	Bloemhof is een van de gebieden in Rotterdam waarin de complexe problematiek van bodemverzakking speelt. Daarbij geldt Bloemhof in de aanpak niet als proeftuin, maar wel een wijk met urgentie. In Koers op Zuid wordt het woord "proeftuin" niet genoemd. De gemeente, eigenaren en bewoners gaan nu met elkaar in gesprek over de problematiek en de aanpak. We hopen dat de recent ingang gezette gesprekken vertrouwen geeft en nodigen u uiteraard uit om alle mogelijke verbeteringen op het vlak van informatie en communicatie met de contactpersonen van de gemeente te bespreken.	
13.12	Behalve het voorgaande punt verwachten wij dat communicatie over de verzakking zal leiden tot een grote extra vraag op het gebied van Maatschappelijke Ondersteuning. Het is de vraag of de aanwezige capaciteit voldoende zal blijken.	Deze zorg heeft bij de gemeente de aandacht. MO is actief betrokken bij de gebiedsaanpak.	

13.13	De Gemeente lijkt nog niet een hele duidelijke rolopvatting over haar rol in dit proces te hebben, behalve dat zij de neiging heeft de pandeigenaren als probleemeigenaar te zien. Wij willen enkele punten in herinnering brengen die erop wijzen dat de Gemeente toch een aantal redenen heeft om een duidelijk toezicht te houden op de ontwikkelingen [...] Hieruit volgt dat de Gemeente niet kan volstaan met een rol op de achtergrond als men in een stadsdeel samen met de Woningbouwverenigingen ontwikkelingen in gang wil zetten. [...] Vooralsnog ontbreekt hiertoe, ook inzake de funderingsproblematiek in Bloemhof, een visie van de Gemeente zelf.	In de raadsbrief van 10 oktober is dit verduidelijkt. De gemeente informeert, trekt hierin samen op met de woningbouwcorporaties, biedt ondersteuning, en is zelf aan zet als het gaat om de aanpak van de buitenruimte zoals bij het vervangen van het riool. U kunt van ons in Bloemhof een actieve betrokkenheid verwachten.	
13.14	Zoals wij in ons advies over de Oostflank reeds geformuleerd hebben moeten bewoners ook in de gelegenheid gesteld worden de achtergronden en consequenties van de funderingsproblematiek collectief met onafhankelijke deskundige ondersteuning te bevragen. Wij hebben in ons advies betreffende de Oostflank ook aangegeven dat bewoners in het participatieproces onafhankelijk ondersteund moeten worden en dat de regie van het proces in onafhankelijke handen zou moeten zijn.	We omarmen de wens om bewonersparticipatie onafhankelijk te ondersteunen, in lijn met de Uitgangspuntenovereenkomst stedelijk sociaal statuut Rotterdam. De gemeente gaat graag het gesprek hierover met de Wijkraad aan.	
13.15	Wij denken dat in de communicatie over de funderingsproblematiek ook een duidelijk beeld van het vervolgtraject moet komen, alsook een aantal uitgangspunten betreffende de positie en toekomst van bewoners, zoals terugkeerrecht en dergelijke.	Gemeente en corporaties hebben gekozen voor een open proces en nog niet gekozen voor een plan, dit moet zeer zorgvuldig in overleg met eigenaren en bewoners worden opgesteld. Dit traject zal gaandeweg duidelijk worden. Op het moment dat er sprake is van herstructurering is een recht op terugkeer uitgangspunt.	
13.16	Men wil een ontwikkelstrategie voor maatschappelijke voorzieningen. Daarbij passen enkele opmerkingen. Voor sommige voorzieningen, zoals sporthallen, wordt gekeken naar de afstand die mensen hebben tot een dergelijke voorziening, zonder acht te slaan op het aantal mensen dat dan rondom een dergelijke voorziening wonen. Dat zet bewoners van dichtbevolkte wijken zoals Bloemhof en de omringende wijken, op achterstand. Daarnaast heeft het kijken naar voorzieningen ook last van een verkokerd denken binnen de gemeente. In andere Gemeenten is men veel verder in het denken over gedeeld gebruik van sporthallen door verenigingen en scholen en het combineren van binnen- en buitensportmogelijkheden.	Dank voor de opmerkingen, we zullen dit meenemen in de strategie voor maatschappelijke voorzieningen in de wijk. Gemeente zet in op gedeeld gebruik. Bij de sporthallen en gymzalen kan tegen maatschappelijk tarief gehuurd worden van het Sportbedrijf Rotterdam (op momenten dat deze niet gebruikt worden door de scholen). Voor Bloemhof is gedeeld gebruik ook de ambitie, bijvoorbeeld bij de Dubbelstraat, met een dubbele gymzaal. Er zijn dan op loopafstand twee dubbele gymzalen aanwezig. Bij de gymzaal naast de Sleutel is ook de mogelijkheid voor sporten in de buitenruimte. Daar worden binnen-en buitensportmogelijkheden gecombineerd.	

14.1	Rotterdam-Zuid is een mozaïek van verschillende oude arbeidersbuurten met hun eigen identiteit. Tuindorpen en stedelijke arbeidersbuurten gebouwd om havenarbeiders te huisvesten die in Rotterdam kwamen wonen en werken. Dat sociale karakter van Zuid is ook het DNA van Zuid. Juist het heel eigen karakter van deze buurten zou voorop moeten staan bij de doorontwikkeling. Het behoud van het sociale karakter vormt de basis voor eigenaarschap en trots van haar bewoners. Naar onze mening moet iedere ontwikkeling, groot of klein, getoetst worden en verbinding houden met wat er nodig is op het schaalniveau van de buurt. Deze analyse en erkenning missen wij in het huidige koersdocument.	We zien deze opmerking als bevestiging van de Koers en het motto: veranderen en toch jezelf blijven. In hoofdstuk het DNA van Zuid wordt hier uitgebreid aandacht aan besteed (zie onder meer p. 14) In de hoofdkeuze Thuis op Zuid in je wijk is de kaart van het DNA de onderlegger. In het hoofdstuk Samen Stadmaken staat als uitgangspunt dat Zuid een parelketting is van vele verschillende wijken dat om maatwerk vraagt (p. 59). De indiener is van mening dat iedere ontwikkeling getoetst moet worden aan het sociale karakter wordt onderschreven in Koers op Zuid. We zien het als een verantwoordelijkheid van de gemeente (als toetser) en ook voor woningbouwcorporaties en ontwikkelaars bij het maken van plannen.	
14.2	Wat ons betreft is de buurt altijd het uitgangspunt. De huidige bewoners en gebruikers met hun wensen en noden. Met deze Rotterdammers moeten we samenwerken aan een aanpak voor het verbeteren van woningen en buurten en het bouwen van nieuwe huizen. Dat betekent dat er doorstroom mogelijk moet zijn naar woningen in het middensegment op buurtniveau, maar ook sociaal. Dat kan alleen als we de voorzieningen die daarbij horen ook meenemen. [...] Daardoor zorgen we ervoor dat er geen gouden randen om onze wijken ontstaan, maar dat de bestaande buurtkernen en het wonen daar in het geheel beter wordt. Dat mensen elkaar kunnen ontmoeten en de openbare voorzieningen beter worden. Dit attentiepunt geldt met name voor de buurten die tussen de grote ontwikkelingen in liggen. Denk aan Feijenoord, Bloemhof en Hillesluis.	We zien ook deze opmerking als ondersteuning voor wat met de Koers wordt beoogd, nl de samenhang tussen nieuwe ontwikkelingen en bestaande wijken, en dat het belang van de bestaande buurten en bewoners bij nieuwe ontwikkelingen goed wordt meegenomen. De centrale opgave in hoofdkeuze 3 voor Zuid is "nieuwe ontwikkelingen dragen bij aan karakteristieke en vertrouwde woonbuurten met hart voor sociale cohesie en belang van huidige bewoners" (p. 31). In de uitwerking bij wijkplannen en gebiedsontwikkelingen zal hier nog meer aandacht voor moeten komen (zie hoofdstuk Samen Stadmaken).	
14.3	Bij dat verbeteren hoort ook kwaliteit. Als we vinden dat de ongelijkheid tussen delen in onze stad te groot is dan moeten we ook ongelijk durven te investeren. Dat betekent dat de kwaliteit van de woningen en voorzieningen die we bouwen of onderhouden op Zuid van hoog niveau moeten zijn. Dat de plekken die we met en voor de buurt creëren ook plekken zijn waar mensen graag willen komen. Kijk daarom goed naar woorden als 'Sober en doelmatig', want sommige plekken hebben juist meer nodig dan alleen iets praktisch. Er is echt meer nodig dan dat dus benoem dat ook concreet.	De woorden Sober en Doelmatig worden niet gebruikt in Koers op Zuid. We erkennen het belang van kwaliteit. In de nieuwe Woonvisie is dit ook nadrukkelijk benoemd. De extra investeringskracht die hiervoor nodig is een gezamenlijke verantwoordelijkheid en behoeft structurele aandacht. Middels het Uitvoeringsplan NPRZ sturen we hierop.	

14.4	Veel ontwikkelingen worden nu opgehangen aan de komst van de nieuwe oeververbinding, maar de verbindingen tussen buurten moet ook beter. Ga door met het indikken van straten met winkelvoorzieningen, zodat er vitale buurtkernen ontstaan. Maar zorg dat de buurten en buurtkernen goed met elkaar verbonden zijn met openbaar vervoer en de fiets.	De aanpak van Vitale Kerngebieden richt zich niet alleen op indikken van straten met winkelvoorzieningen, maar ook op de verblijfskwaliteit. Mobiliteit is daar een integraal onderdeel van. Rondom Vitale kerngebieden krijgen voetganger, de fietser en het openbaar vervoer meer positie. Uiteraard blijven bereikbaarheid en parkeren belangrijk voor ondernemers. Daarnaast is in Koers op Zuid sterk ingezet op "van barrière naar verbinder" dat wil zeggen verbindingen verbeteren voor fiets- en voetgangers tussen de verschillende wijken van Zuid, die nu door grote infrastructuur van elkaar gescheiden zijn.	
14.5	Woningen en buurten moeten toekomstbestendig zijn. Dat betekent veel groen om hitte op te vangen in de zomer en regen in de herfst en winter. Daarnaast zorgt dit ook voor een prettigere buurt. Daarnaast wordt doorgegaan met het isoleren van woningen, maar staan er ook hoge ambities gepland voor het aardgasvrij maken. Dat is mooi, maar het vraagt wel om inspanning hierop te leveren. Denk daarbij aan voorfinanciering van het warmtenet door de gemeente. Daarnaast is het doel om de rest van Pendrecht en de Kop van Feijenoord aardgasvrij te maken en daar komt Bloemhof nu op korte termijn (2026-2030) bij. Als dat de ware ambitie is, dan moet daar ook ambtelijke kracht op georganiseerd worden.	We zien deze opmerking als bevestiging van de Koers op het thema toekomstbestendige buurten en woningen. Daar hoort de ambitie voor het aardgas vrijmaken van woningen bij. De gemeente herijkt komende maanden de transitievisie, en gaat daarvoor met woningbouwcorporaties in gesprek, zoals toegezegd in de concept-prestatieafspraken. Als het gaat om Bloemhof, ligt de prioriteit bij het doorlopen van een zorgvuldig proces met de bewoners bij de combinatie aanpak van de woningen en de buitenruimte. Het tijdspad dat daarvoor nodig is wat ons betreft leidend.	
14.6	In de paragraaf over sociale samenhang en leefbaarheid missen wij de rol van de dienst Maatschappelijke Ondersteuning van de gemeente. Bij een goede (fysieke) buurt met goede voorzieningen hoort ook goede zorg. Zorg er dus voor dat wanneer het gaat om dit soort voorzieningen dat deze dienst ook vanaf het begin af aan betrokken is. Bij investeringen in maatschappelijke voorzieningen zou in de zwakste delen van de stad op het hoogste kwaliteitsniveau moeten worden ingezet.	Het College heeft in haar aanbiedingsbrief van het Uitvoeringsplan NPRZ 2023-2027 aangegeven dat we bij fysieke ingrepen in een gebied meer aandacht hebben voor de sociale kant van deze ingrepen. En dat ook bewoners en wijkraden daar een belangrijke rol in hebben. Dit staat ook zo in Koers op Zuid benoemd. Bij de te maken ontwikkelstrategie voor maatschappelijke voorzieningen, als onderdeel van wijkplannen is de dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (MO) nadrukkelijk vanaf het begin betrokken. Dit staat niet expliciet vermeld, want behoort tot "de gemeente". In de Koers staat onder paragraaf sociale Samenhang en Leefbaarheid op p. 50 benoemd dat het wat betreft voorzieningen gaat om onder meer ontmoetingsplekken, basisscholen, gymzalen en eerstelijns zorgvoorzieningen.	

15.1	[...] Veel van onze inbreng zien we terug in deze Koers en daar willen we u voor danken! Met het NPRZ werken we sinds 2012 aan meer kansen voor mensen van Zuid, door een focus op betere schoolresultaten voor kinderen, meer mensen aan het werk en een betere woningvoorraad. De Koers op Zuid sluit aan bij deze aanpak en voegt ambities toe op andere fysieke terreinen. Het is goed te zien dat de ambities van NPRZ en Koers op Zuid naast elkaar kunnen bestaan en elkaar aanvullen. Er resteren nog enkele punten die wij niet of onvoldoende zien terugkomen in het ontwerp. We verzoeken u om deze punten in de Koers op te nemen:	We danken de indiener voor deze reactie. De gemeente is dankbaar voor de bijdragen van het programmabureau NPRZ aan Koers op Zuid.	
15.2	De Koers beschrijft op p.40 de mogelijkheden om via innovatie en een toekomstbestendige economie de kansen van mensen op Zuid te vergroten. De convergentie-agenda van de drie universiteiten wordt hier vervolgens benoemd, en ook dat deze kan leiden tot 'Convergence Schools en Academies, ook op Zuid'. Wij onderschrijven deze kansen en zouden de ambitie willen uitspreken voor de vestiging van deze universiteiten op Zuid. Dit nog los van de activiteiten van de Erasmus Universiteit in het kader van Cultuur&Campus. Rotterdam-Zuid heeft meer nodig dan alleen de basis. Willen we een extra stap vooruitzetten dan is economische structuurversterking van groot belang. De koppeling met de uitdagingen van de Haven op het gebied van duurzaamheid, werkgelegenheid en innovatie is zeer kansrijk. De vestiging van een universiteit dicht bij de Haven is, wanneer die mogelijkheid zich voor doet, een kans die we met beide handen moeten aangrijpen.	Gemeente hecht een groot belang aan de Convergentie agenda en ziet ook de voornemens van de TU Delft om in Rotterdam te vestigen van grote waarde, ook voor Zuid. Zowel voor de economie als de kwaliteit bereikbaarheid van onderwijs en de arbeidsmarktvraagstukken. De koppeling met de transitie opgaven van Stad en Haven zijn daarbij evident. We werken aan de verbinding van de noord en zuidoever met HOV (stadsbrug, Maastunnel). Zodat de onderwijs- en kenniscentra voor iedereen nabij zijn. In de komende periode voeren we spreken met universiteiten als EUR en TU-D over hun toekomstplannen en wegen bij de locatiekeuze daarin de belangen voor Zuid zeer zeker mee. De Koers op Zuid kan voor wat betreft de locatiekeuze hier niet op vooruit lopen.	
15.3	Op p.46, bij de inzet voor een gevarieerde woningvoorraad, wordt het middensegment en sociaal toevoegen naast elkaar gezet, alsof aan allebei er even grote behoefte is. In het tweede punt worden wel luxere en grotere woningen genoemd maar mist de notie dat deze vooral voor zuiderlingen bedoeld is. Ook mist in die toevoeging dat door het toevoegen van middensegment de doorstroom op gang gebracht kan worden, waardoor ruimte zal ontstaan in sociale segment. Zie onder andere het Springco/Rebel rapport over de toekomstige woonbehoefte op Zuid waarin met name behoefte aan gezinswoningen ook grondgebonden wordt verwacht.	Het toevoegen van middensegment om zorg te dragen voor doorstroming onderschrijven wij. Daarbij willen we o.a. aanbod voor senioren realiseren. Voor kwalitatieve invulling hiervan maken we gebruik van aanvullend Springco-onderzoek naar de woonbehoeften van senioren. Ook zetten wij in op verdere differentiatie van de bestaande voorraad, met voor gezinnen geschikte woningen. We zullen de tekst voor wat betreft doorstroming in Koers op Zuid (Hoofdkeuze 3) hierop aanpassen	Aanpassen pag. 46 toevoegen belang middensegment en doorstroming

15.4	Wij vroegen ons af wat wordt verstaan onder 'Maatregelen in de bestaande woningvoorraad, nieuwe woningen en transformatie van vastgoed' (p.46, middenkolom). Waar zien deze maatregelen en instrumenten op? Ook op sloop, samenvoegen en vergroten van bestaande woningvoorraad, zoals ook is afgesproken in NPRZ-verband als onderdeel van onze aanpak. Wij zouden geen instrument willen uitsluiten en dat ook willen uitspreken in de Koers. [...]	We onderkennen dat verschillende instrumenten inzetbaar zijn. Niks wordt uitgesloten en in de nieuwe woonvisie wordt dit ook concreet gemaakt. Sloop is ook niet uitgesloten maar vergt wel zorgvuldigheid. In onze nieuwe Woonvisie noemen we de concrete maatregelen op het vlak van nieuwbouw en de bestaande voorraad. We zullen het instrument sloop ook in de Koers opnemen.	Aanpassen pag. 46 bij toekomstbestendige woningvoorraad
15.5	Hoewel het logisch is dat Koers op Zuid focust op Zuid, vinden wij het ook belangrijk om bij het onderwerp Wonen in te gaan op de gevolgen voor de rest van de stad. Als ervoor Zuid de keuze wordt gemaakt om vooral te bouwen voor 'sociale stijgers' en middenklasse, dan heeft dat gevolgen voor mogelijkheden in de rest van de stad en regio, de zogeheten contramal. Het een gaat immers niet zonder het ander. Wij verzoeken u dit op te nemen in de Koers voor Zuid.	In de nieuwe Woonvisie, benoemen we het principe van "wijken voor iedereen" en hebben we aandacht voor alle groepen en prijssegmenten en, dat waar weinig betaalbaar is woningen in het betaalbare segment worden toegevoegd. Het woonbeleid wordt verder vertaald naar een praktische aanpak per wijk (maatwerk). Waar nodig werken we aan een gebiedsgerichte uitwerking van de Woonvisie, als onderdeel van integrale plannen voor wijken. Binnen het NPRZ zijn dat bijvoorbeeld de handelingsperspectieven per wijk, waar we de doelen voor doelgroepen en prijssegmenten vertalen naar de nieuwbouwprogrammering in gebieden. Bovenstaand is dus onderdeel van de nieuwe gemeentelijke Woonvisie (waaronder gebiedsgerichte vertaling van gemeentelijke doelstellingen nog volgt) en niet specifiek van Koers op Zuid.	
15.6	Zoals u zelf ook stelt, is de Koers op Zuid 2040 niet een einddocument, maar een start. Voornemens moeten de komende jaren in actie worden omgezet. Als NPRZ en als lid van de Manifestgroep bieden wij u aan om de voornemens voortvarend samen met u op te pakken en hierover gaan we graag het gesprek met u aan	De partners van NPRZ zijn betrokken bij de uitvoering van Koers op Zuid, in combinatie met het Uitvoeringsplan NPRZ 2023-2027. Zo maken we samen Handelingsperspectieven per wijk en we bespreken graag en op regelmatige basis de prioriteiten m.b.t. onder andere wonen, buitenruimte, (bereikbaarheid van) onderwijs, werk, cultuur en veiligheid. Voor wat betreft de Manifestgroep; zie reactie daar.	
16.1	Voor onze instelling zijn met name 'Verbonden, groen en gezond Zuid' samen met 'Zuid maakt werk van de toekomst' perfect te koppelen bij de thema's waar wij zelf gekozen hebben. Wel mag de student expliciet genoemd worden. Studenten kunnen initiatieven ondersteunen van bewoners of nog verder samen ondernemen. Een student in combinatie met een buurtbewoner of andere instelling op Zuid. Juist deze groep kan vanuit de diverse perspectieven onderzoek doen i.s.m. ons lectoraat Publiek Vertrouwen en Veiligheid. Bijvoorbeeld naar de veiligheidsbeleving rondom Hart van Zuid.	Het hoger onderwijs (Hogeschool Rotterdam en Inholland) zijn lid van de Onderwijstafel NPRZ. U kunt de concrete inzet van jullie studenten inbrengen in dit gremium.	

16.2	Sociaal Ondernemerschap is ook een belangrijk onderdeel wat niet mag ontbreken. Rotterdam Zuid telt momenteel een groeiend aantal sociaal ondernemingen. Voor bestaanszekerheid en indirect dus een gezonder Zuid mag ook dat onderwerp een wat prominenter plek krijgen. Alle keuzen en focusgebied zijn belangrijk voor de toekomst van Rotterdam Zuid. Door daar samen met de studenten of jongeren vorm aan te geven zorgen we voor een future proof Rotterdam Zuid. Wij staan daar, als oudste hoger onderwijsinstelling van Zuid, vierkant achter en zijn zeker bereid om daar een rol in te spelen.	Dank voor uw inzet hierin. We onderkennen het belang van sociaal ondernemingen en betrokkenheid van jongeren hierbij. Het hoger onderwijs (Hogeschool Rotterdam en Inholland) is lid van de Onderwijstafel NPRZ. U kunt de concrete inzet van uw studenten inbrengen in dit gremium.	
16.3	Het ontwerp hebben wij met plezier gelezen. De zaken die wij tijdens de werksessies afgelopen jaar hebben aangegeven en besproken zijn naar ons idee goed en helder opgenomen in een mooi document, waarvoor dank	We zien deze opmerking als ondersteuning van de gevoerde omgevingsdialoog en danken de indiener hiervoor	
18.1	De status van het document is niet helemaal duidelijk, wat voor functie heeft dit straks? Het is een kader voor gebiedsplannen, en kan onderdeel van de omgevingsvisie Rotterdam worden, maar niet per se?	Koers op Zuid is een uitwerking van de Omgevingsvisie (2021) en vormt gemeentelijk beleid, en dient als kader voor gebiedsontwikkelingen en wijkaanpak op Zuid. Het is daarbij als beleidsdocument bindend voor de gemeente (zie p. 8). De gemeente zal Koers op Zuid meewegen bij het stellen van prioriteiten, tempo en toekennen van middelen per begrotingscyclus.	Aanpassing pagina 8; verduidelijking
18.2	Onze eerdere input nalopend: o OV verbindingen Rotterdam-randgemeenten: Zien we terug. o Fiets verbindingen Rotterdam-randgemeenten: De lange lijnen zien we niet zo duidelijk terug op kaart. o Zuidelijk Randpark en Hordijk West: Lezen we nu als actiepunt, om een 'raamwerk' op te stellen met elkaar. Prima. o Netwerken voor groen, blauw en recreatie: Zien we terug. o Milieubelasting op infrastructuur: Aanvullend op onze eerdere opmerking, geen verdere verzwaring van milieubelasting door infrastructuur maar ook niet door industrie / bedrijvigheid. Daar vinden we elkaar ook.	De lange lijnen t.a.v. fietsverbindingen staan op de kaart als fijnmazig netwerk en worden aangeduid met een witte stippellijn. Ook worden er een aantal te verbeteren en ontbrekende schakels benoemd in het fijnmazig netwerk (in rood aangeduid).	
19.1	Als het gaat om het verbeteren van de bereikbaarheid en het vernieuwen van de economie herkennen wij de grote lijnen die we in verschillende trajecten en projecten met elkaar bespreken zoals die van de nieuwe stadsbrug, stadionpark en Hart van Zuid.	We zien deze opmerking als bevestiging van de Koers op hoofdlijnen.	

19.2	Allereerst ga ik in op punt negen van het Elftal van Zuid: Tuinsteden versterken door nieuwe ontwikkel-as rond HOV. Wij ondersteunen de plannen om bestaande OV-infrastructuur beter te benutten en aantrekkelijker te maken van bewoners en reizigers. Als het echter gaat om een deels nieuwe HOV-buslijn vragen wij ons af of deze aantrekkelijk en ruimtelijk dragend genoeg kan zijn om veel woningen en functies toe te voegen. Dat is één van de vragen om mee te nemen in het onderzoek dat u aankondigt. Wij kunnen op dit moment niet overzien in hoeverre zo'n nieuwe HOV-buslijn meerwaarde heeft voor reizigers, welke effecten het heeft voor andere modaliteiten en past binnen de financiële mogelijkheden van de MRDH. Deze elementen dienen ook deel uit te maken van onderzoek.	De Koers benoemd de mogelijkheden voor een kwaliteitsimpuls van de Tuinsteden door verdichting, met name nabij al bestaande OV-knooppunten Slinge, Lombardijen en Keizerswaard. Daarnaast kan een optimale situering van bushaltes in combinatie met verdichting op de gehele corridor de gehele oost-west as verder versterken. We gaan graag het gesprek met u aan op welke wijze deze hov-verbinding kan worden uitgewerkt, en aantakt op het netwerk. We zien deze niet zozeer als één OV-lijn, maar als een as waar de doorstroming en frequentie van OV kan worden verbeterd (door aantakking verschillende buslijnen).	
19.3	Daarnaast reageer ik op punt elf van het Elftal van Zuid: Metrostation Charloisse Poort. Wij zouden de huidige P+R Slinge niet opgeven bij een mogelijk nieuwe metrohalte Charloisse Poort. Mogelijk kunnen beide P+R's een functie hebben. Dit vraagt op termijn nader onderzoek.	De inzet van de P+R's is om vooral ook (bezoekers)autoverkeer buiten de wijken te houden. P+R Slinge zorgt momenteel ook voor veel verkeer door bijv. Pendrecht en Zuidwijk heen. Mogelijk dat Slinge een P+R kan behouden, maar het liefst zien wij hier een kwaliteitsimpuls door verdichting (zie hiervoor). Dit punt vraagt inderdaad om nader vervolgonderzoek. Voor metrostation Charloisse Poort is het beeld wel dat dit pas op langere termijn aan bod zal komen (2040).	
19.4	Wij ondersteunen uw visie op 'werk van de toekomst'.... Wij zijn verheugd te zien dat er door de gemeente Rotterdam een afweging per werklocatie wordt gemaakt over wat het juiste programma ("juiste mix") en meest kansrijke profiel. In sommige gevallen is woningbouw niet wenselijk en in sommige gevallen draagt functiemenging bij aan het vestigingsklimaat van de werklocatie. Dit sluit ook aan op het beleidsprincipe van de Strategie Bedrijventerreinen MRDH 2023-203: 'ieder bedrijf op de juiste plek'.	Deze reactie in lijn met de Koers op Zuid. We zien deze opmerking als ondersteuning van ons beleid t.a.v. het behoud van werk voor Zuid	
19.5	Wel merken wij op dat in de tekst is opgenomen dat de bedrijventerreinen behouden blijven en de kwaliteit ervan wordt verbeterd, terwijl op de bijbehorende kaart enkele lichtpaarse bedrijventerreinen weergegeven worden die getransformeerd worden tot een gemixt woon-werkgebied. De praktijk zal uitwijzen op welke wijze MKB-productiebedrijven kunnen blijven functioneren als er andere gebruikers, zoals bewoners, in het gebied komen. Dit is een vraag die bij meer MRDH-gemeenten speelt en waar wij graag over mee willen denken.	Dit is in lijn met de Koers, Het aantal m2 bedrijfsruimte blijft behouden (conform beleid). Inzet is dat wonen in de nabijheid van werklocaties met name voor bewoners van Zuid (veelal MBO geschoold en veel Zzp'ers in bouw en zorg) kansen biedt. Uiteraard moet op maat worden onderzocht welk type bedrijven zich verhouden tot wonen. We danken u voor het aanbod om mee te willen denken over dit thema.	

19.6	Ook willen wij via deze brief de gelegenheid aangrijpen om te wijzen op het feit dat regionale afstemming nodig is bij nieuwe transformatieplannen binnen de gemeente. Dit volgt uit de provinciale omgevingsverordening en is van toepassing bij de wijziging van de bestemming bedrijventerrein bij meer dan één hectare. Wij verzorgen graag deze afstemming indien van toepassing.	We danken u voor dit aanbod en indien van toepassing treden we graag met u in gesprek	
19.7	In de strategische agenda MRDH 2023-230 is aangegeven dat de MRDH de individuele gemeenten ondersteunt om de kwaliteit van werklocaties te verbeteren en doen bij dezen ook de handreiking aan de gemeente Rotterdam. Cofinanciering vanuit de regio kan voor de gemeente een hulpmiddel zijn om de kwaliteit van de bedrijventerreinen te stimuleren.	We danken u voor dit aanbod en zullen van de gelegenheid graag gebruik maken om met u hierover in gesprek te gaan	
20.1	In deze reactie stippen wij de belangrijkste onderwerpen aan die spelen voor Vreewijk en geven wij aan welke vragen wij nog hebben. Om te beginnen is het goed om te horen dat u uitgaat van maatwerk en het DNA van de wijken op Zuid respecteert. Wat betreft het DNA van Vreewijk, is een groot deel van de wijk een tuindorp, met beschermd stadsgezicht en veel monumentale panden. Kunt u toezeggen dat u de historische identiteit van de wijk ook op de lange termijn zult beschermen? Concreet betekent dit dat mensen in Vreewijk kunnen blijven wonen in een groene omgeving, in betaalbare, goede woningen met behoud van de karakteristieke elementen.	In Vreewijk is onlangs een jarenlang verbeterprogramma afgerond. Daarin is in gezamenlijkheid gewerkt door Havensteder, gemeente en bewoners. Maar nog steeds rest er binnen het door het rijk beschermd stadsgezicht en daarbuiten een opgave om dit tuindorp toekomst besteding te maken. Gaat dan bijvoorbeeld ook om maatregelen op het terrein van energie, klimaat etc. Behoud van karakter is daarbij het vertrekpunt en het beschermd stadsgezicht tuindorp Vreewijk en de monumenten daarin hebben een beschermde status.	
20.2	Daarnaast is het goed om te zien dat u de bereikbaarheid van de wijken op Zuid belangrijk vindt. Wat betreft de bereikbaarheid vinden wij uw plannen echter niet ambitieus genoeg. Om onze wijk (en de omliggende wijken) op de lange termijn goed bereikbaar te houden, moet er fors geïnvesteerd worden in een toename van tram- en buslijnen. Ook moeten de tram- en bushaltes in de wijk verbeterd worden, zodat ze goed toegankelijk blijven voor ouderen en mindervaliden. In de huidige plannen lijkt de HOV-busverbinding de belangrijkste toevoeging te zijn voor de komende 20 jaar, naast een paar kleine aanpassingen in het tramstelsel. Wij verzoeken het College dwingend om de bereikbaarheid met het OV substantiëler te verbeteren. De huidige plannen zijn te mager voor de lange termijn, waardoor de scheve verhouding tussen het aantal OV-verbindingen noord- en zuid van de Maas in stand wordt gehouden.	Met de komst van het HOV Zuidplein - Kralingse Zoom wordt het aantal mogelijke ov-verbindingen op Zuid aanzienlijk versterkt, met name voor de noordflank van Vreewijk. Daarnaast is de ambitie van de MRDH om de bestaande tramlijnen 2 en 25 frequenter te laten rijden. Ook de komst van treinstation Stadionpark biedt in de toekomst meer mogelijkheden voor de ov-reiziger in aanhaking op het treinnetwerk met opschaling van 4 naar 6 citysprinters op de korte termijn, en een mogelijk groeimodel op de langere termijn tot maximaal 12 sprinters per uur. De Groenezoom blijft daarnaast een belangrijke busroute door de wijk Vreewijk.	

20.3	Met de huidige plannen in ons achterhoofd, blijft de auto voor heel veel Vreewijkers belangrijk. Wij verzoeken u daarom om te kijken naar mogelijkheden voor meer ondergrondse parkeerplekken voor Vreewijkers. Met name als nieuwe woningen worden gebouwd, zijn er kansen voor ondergronds parkeren. De kwaliteit van het wegennet blijft ook een aandachtspunt. Veel straten in Vreewijk zijn verzakt en kapot gereden, dit vraagt om langdurig onderhoud. Blijf hierin investeren.	Bij nieuwbouw wordt gekeken wat dit betekent voor de parkeerdruk in de wijk, en of een parkeeropgave centraal dan wel gebouwd opgelost kan worden. Dit vergt complexe afwegingen in relatie tot ruimte en financiële mogelijkheden. Het onderwerp beheer en onderhoud is onderdeel van de afspraken in de wijkakkoorden.	
20.4	Als de gemeente de komende jaren aan de slag gaat met de werkzaamheden, adviseren wij de gemeente om heel goed te letten op de specifieke uitdagingen die Vreewijk als tuindorp met zich meebrengen. Zorg dat duidelijkheid is waar de historische erfgronden liggen, en dat deze bij de werkzaamheden gerespecteerd worden. [...] Voor bewoners is het belangrijk om te weten waarom bepaalde keuzes (niet) worden gemaakt. Juist in een wijk als Vreewijk, is het cruciaal om multidisciplinair te werken en bij alle werkzaamheden te kijken of er direct andere projecten aan gekoppeld kunnen worden [...]	Gemeente is zich bewust van de specifieke uitdagingen die Vreewijk met zich meebrengt en zal in het vervolg op het eerdere verbeterprogramma met alle partijen daaraan werken. Bij het opstellen van inrichtingsplannen (voor de buitenruimte) wordt uitvoerig onderzoek gedaan naar o.a. flora en fauna, bomen en boomwortels. Ook wordt ingezet op maatregelen om bestaande bomen te behouden en mogelijk groen toe te voegen, om het groene karakter van Vreewijk in stad te kunnen houden. Dit vergt maatwerk. Via inloopavonden, de Vreewijker, mijnrotterdam.nl worden bewoners op de hoogte gehouden van de werkzaamheden.	
20.5	Een onderwerp dat niet expliciet aan bod komt, is het schoonhouden van de wijk. Zwerfafval is en blijft een groot probleem in Vreewijk, net als het ophalen van afval. Het is belangrijk dat de ruimte zo wordt ingericht, dat alle bewoners ruimte hebben voor een eigen mobiele container en dat de containers niet dagenlang in de publieke ruimte staan. Ook hier is een duidelijk onderscheid tussen de publieke- en de private ruimte van belang	Het schoonhouden van de wijk is belangrijk voor de leefomgeving van bewoners. Het Wijkakkoord en het jaaractieplan is het juiste middel om hier met gemeente afspraken over te maken, niet Koers op Zuid. In sommige stadswijken is er helaas weinig ruimte in de private tuinen, en ook de publieke ruimte is in sommige straten beperkt. Bij herinrichting zal dit onderwerp aandacht moeten krijgen	
20.6	U benoemt op meerdere plekken dat er voldoende 'betaalbare woningen' moeten worden bijgebouwd. Ook deze ambitie onderschrijven wij. Tegelijkertijd leert de ervaring dat de definitie van 'betaalbaarheid' nogal kan variëren, afhankelijk van de belangen die op het spel staan. Daarom willen wij u vragen om te specificeren wat u bedoelt met 'betaalbare woningen' in Vreewijk. Ook horen wij graag wat uw specifieke streefcijfer is voor het aantal sociale huurwoningen in onze wijk	"Betaalbaar" betreft sociaal en middensegment conform de (nieuwe) definities die het rijk hanteert. Een wijk is naar onze mening gebaat bij een mix van inkomens- en leeftijdsgroepen. Het stadsbreed woonbeleid, vastgelegd in de nieuwe Woonvisie, krijgt nog een gebiedsgerichte uitwerking. Die uitwerking is nadrukkelijk breder dan alleen de prijs en het eigendom van woningen. Het gaat bijvoorbeeld ook over langer thuis kunnen wonen, en kansen voor jongeren en sociale stijgers op de woningmarkt. En specifiek over het "DNA" van de wijk, waarbij het tuindorp karakter van Vreewijk uiteraard wordt gekoesterd.	

20.7	Het laatste onderwerp dat wij willen aanstippen is 'Thuis in Vreewijk'. U benadrukt dat u wilt investeren in plekken voor de jeugd. Tegelijkertijd wordt deze ambitie nauwelijks concreet. Vreewijk heeft dringende behoefte aan structurele en duurzame investeringen in speeltuinwerk, jongerenwerk en voorzieningen voor kinderen en jongeren. Er is mogelijkheid die investeringen te doen, via de NPRZ-middelen. Dit betekent echter wel dat NPRZ zich niet meer uitsluitend richt op het onderwijs (via leertijduitbreiding) en schoolgebouwen, maar ook investeert in het brede pedagogische veld. Wij verzoeken u met klem om de kaders voor de NPRZ-middelen zo op te stellen, dat er geïnvesteerd kan worden in het brede pedagogische veld.	Koers op Zuid betreft een overall ruimtelijke strategie voor heel Zuid behelst en niet inzoomt op wijkniveau of op alle plannen en ambities van het sociale domein. We zullen de aandacht voor meer fysieke plekken voor de jeugd wel verder aanscherpen. Wij zien echter geen mogelijkheid om met inzet van NPRZ-middelen, investeringen te doen op het gebied van speeltuinwerk, jongerenwerk en voorzieningen van kinderen. De afspraken zijn inmiddels vastgelegd in het NPRZ uitvoeringsplan 2023-2027. In het kader van de opgaven wijkakkoord Thuis in Vreewijk gaat de gemeente graag in gesprek met de wijkraad, bewoners en wijkpartijen over de mogelijkheden voor versterken van het pedagogisch veld en de betekenis van plekken en fysieke voorzieningen daarbij.	Meer nadruk op sociale infrastructuur voor jeugd op pag. 50
20.8	Wij vragen u om ons advies over te nemen. Graag ontvangen wij uw reactie binnen 6 weken. Ook worden wij graag op de hoogte gehouden van verdere besluitvorming.	De gemeente zal de wijkraad per mail op de hoogte brengen over de besluitvorming en de wijze waarop met de reactie wordt omgegaan.	
21.1	We delen uw observaties over Zuid als dynamisch, divers, veerkrachtig en trots gebied. We zijn blij dat Cultuur&Campus Doklaan een prominente plek in de omgevingsvisie heeft gekregen [...]	We danken de indiener voor deze reactie en zijn verheugd met de eerste stappen die nu gezet zijn met Cultuur & Campus op de Putselaan	
21.2	Aan de Putselaan ontwikkelen en testen we ideeën, mogelijkheden en concepten die bij gaan dragen aan een succesvolle Cultuur&Campus Doklaan. Dit kan van betekenis zijn voor het proces dat voortkomt uit de omgevingsvisie Koers op Zuid, onder andere door kennis te nemen van onze ervaringen, en onze positie in de Afrikaanderwijk, Bloemhof, Hillesluis en de Tarwewijk. Hoewel 'Koers op Zuid' vooral gaat over de infrastructurele opgaven voor 'Zuid', benadrukken we het belang van programmeren [...]	We onderstrepen het belang van de vernieuwende programmering die in Cultuur&Campus tot stand moet komen. Daarbij zullen de ervaringen die worden opgedaan aan de Putselaan benut worden. De Koers op Zuid is inderdaad een ruimtelijke visie maar de maatschappelijke en culturele invulling is zeker van belang, en niet alleen bij C&C. Waarbij ook rekening wordt gehouden met de behoeften en het DNA van de omliggende wijken, Dit is benoemd in het slothoofdstuk Samen Stadmaken (p 59).	
21.3	U geeft in Koers op Zuid prioriteit aan het verbeteren van de woningvoorraad en de buitenruimte in Bloemhof, als onderdeel van de strategie tegen verzakte gebieden. Daarnaast noemt u maatregelen die te maken hebben met klimaatverandering [...]. Ook is er aandacht voor het vergroenen van de buurten. Dit alles zal impact hebben op de bewoners van Bloemhof. Cultuur&Campus Putselaan - gevestigd in Bloemhof - kan een rol spelen in dit proces, onder andere door ruimte aan te bieden voor bijeenkomsten, door de onderwijsinstellingen te laten bijdragen aan kennisontwikkeling, studenten te betrekken in het proces, en bewoners te ondersteunen in het agenderen van	We danken de indiener voor het aanbod. Inmiddels hebben wij vernomen dat het team Bloemhof met u contact hierover heeft.	

	zaken die voor hun van belang zijn. Graag gaan we hierover met u in gesprek. [...]		
22.1	De gemeente Rotterdam presenteert hiermee een mooie en ambitieuze visie voor dit deel van de gemeente. Deze ambities hebben uiteraard ook consequenties voor het elektriciteits- en gasnet van Stedin [...] In deze reactie willen wij graag uw uitgangspunt onderstrepen: 'Voor besluiten over nieuwe ontwikkelingen moeten we weten welke ruimte voor infrastructuur in de toekomst nodig is. Zodat de juiste afweging gemaakt wordt tussen ontwikkelingen nu en gewenste ontwikkelingen in de verdere toekomst'. Gelet op de diverse thema's vergt dit naar onze mening een integrale afweging voor de fysiek ruimte en de daarvoor te maken keuzes voor nu en de verdere toekomst [...]	De gemeente Rotterdam sluit zich volledig aan bij de oproep van Stedin om intensiever samen te werken bij gebiedsontwikkelingen. Wij onderschrijven het belang van tijdige en kwalitatieve informatie-uitwisseling over-en-weer. Hierin worden ook al goede stappen gezet. De punten waarop we samenwerken worden later dit jaar vastgelegd in een strategische actieagenda die samen met Stedin wordt opgesteld.	
22.2	Daarom vragen wij u bij de uitwerking naar afstemming en voor de noodzaak om zo vroeg mogelijk betrokken te worden in de verdere planvorming ten aanzien van de investeringen in de netten om toekomstbestendig te zijn. [...] . We verzoeken u om steeds meer de integrale samenwerking op te zoeken om bepaalde doelen gezamenlijk te realiseren. Zoals bij u bekend dienen bestaande (transport)stations te worden uitgebreid en /of nieuwe stations te worden gerealiseerd om aan het capaciteitsvraagstuk te kunnen voldoen. Er dient daarom voldoende ruimte te worden gereserveerd voor de bovengrondse en ondergrondse assets [...]	Het is de gemeente Rotterdam duidelijk dat gebiedsontwikkeling vraagt om capaciteitsuitbreiding op het elektriciteitsnet. Wij voegen hier graag aan toe dat dit hand-in-hand gaat met het beter benutten van de reeds beschikbare capaciteit. Zo zorgen wij ervoor dat de publieke laadpalen geschikt zijn voor netbewust laden en zetten we in de warmtetransitie zo veel mogelijk in op het voorkomen van onnodige elektrificatie van de warmtevraag. We gaan graag met Stedin in gesprek over zowel het uitbreiden van de capaciteit, als het beter benutten van bestaande capaciteit van zowel de netten van Stedin als ook Tennet. Daaruit volgt een programmeringsopgave, die we samen graag invullen, zodat tijdig schaarse ruimte in boven- en ondergrond kan worden gereserveerd.	Pagina 37
22.3	Voor de nieuwe en andere geschetste ontwikkelingen in Koers op Zuid 2040 en de snelheid van energietransitie op Zuid, achten wij het noodzakelijk dat Stedin het huidige Masterplan herziet. Mocht deze herziening inderdaad leiden tot (meer input en) een verdere toename van de energievraag in het gebied dan -wat het huidige masterplan voorziet- kan dit betekenen dat we naast de geplande nieuwbouw in Rijnhaven ook meerdere transformatorstations in het gebied moeten realiseren. Daarnaast blijkt dat het momenteel moeizaam verloopt om geschikte ruimte te vinden voor een nieuw station in Rijnhaven.	Wij delen de zorg en het gevoel van urgentie rond de realisatie van een nieuw station in de Rijnhaven. We gaan graag het vervolggesprek aan, waarbij we graag samen met Stedin de ruimtelijke en technische opties doorlopen. En ook over de vraag of er een tweede station op enig moment bij moet komen. Wij achten het zeker van belang dat er een goede informatie-uitwisseling over-en-weer plaatsvindt. Het vinden van een locatie in dit dichtbebouwde gebied is een grote opgave. Wij verwachten dat beide partijen zich hierin zo flexibel mogelijk zullen opstellen.	Aanpassing pag. 37

22.4	Voor ons is het van belang dat wij als netbeheerder vroegtijdig inzicht krijgen waar welke concrete ontwikkelingen wanneer gaan plaatsvinden -gelet de energietransitie waar we middenin zitten- zodat wij tijdig de juiste en efficiënte beslissingen kunnen nemen ten behoeve van de netinvesteringen en daarmee de benodigde capaciteit om o.a. uw ambitie mogelijk te maken dan wel te versnellen. Wij vragen u daarnaast ook om aandacht te blijven houden op de onder- en bovengrondse infrastructuur en de ruimtelijke uitvoerbaarheid bij diverse plannen, waarbij de maatschappelijk kosten laag én beheersbaar blijven. Slim samenwerken is essentieel en wij vragen we u om het belang van Stedin niet uit het oog te verliezen [...]	De gemeente onderschrijft de oproep om slim samen te blijven werken en deze slimme samenwerking verder te intensiveren. Hierbij hebben wij veel aandacht voor het belang van een goede elektriciteitsinfrastructuur. Dit belang zien wij, zeker sinds de congestiemelding in delen van onze stad, helder voor ogen.	Aanpassing pagina 37
23.1	Het document Koers op Zuid 2040 geeft een mooi beeld van de actuele ambities die leven onder de betrokkenen bij de ontwikkeling van Rotterdam Zuid. Er is veel opgehaald in de vele dialoogrondes die zijn gehouden, waaraan ook de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) in verschillende samenstellingen actief heeft deelgenomen. Het is een mooi vormgegeven document geworden, met waardevolle analyses. Er worden drie duidelijke keuzes in gemaakt. Deze abstract geformuleerde keuzes bieden aanknopingspunten voor verdere uitwerking en concretisering. Zo is een aantal aanjagers (Elftal van Zuid) benoemd, waarin de prioriteiten naar voren komen	We danken de indiener voor deze reactie	
23.2	Een van deze aanjagers is Cultuur&Campus/Doklaan, waarbij de EUR nadrukkelijk is betrokken. De beoogde locatie daarvoor, de Doklaan, is op dit moment nog erg kwetsbaar. [...]Het is duidelijk dat aan een aantal belangrijke randvoorwaarden moet zijn voldaan om Cultuur&Campus tot een succes te maken. De belangrijkste voorwaarden zijn de aansluiting op de wijken en een optimale bereikbaarheid met het OV. Op welk moment in de tijd voldaan kan worden aan deze randvoorwaarden en of dit parallel loopt met de realisatie van Cultuur&Campus, is nog niet helder. Ook is nog niet duidelijk hoe de ontwikkelingen rondom Maashaven eruit zullen zien. Bovenstaande zal een belangrijk strategisch aandachtspunt zijn in het overleg tussen de bij Cultuur&Campus betrokken onderwijsinstellingen en de gemeente Rotterdam.	Wij onderschrijven deze randvoorwaarden en verwijzen daarbij ook naar de passages hierover in Koers op Zuid (o.a. in het hoofdstuk Zuid maakt werk van de Toekomst en hoofdstuk Samen Stadmaken). Voor de bereikbaarheid per OV zijn de HOV Maastunnel en tramlijn 2 randvoorwaardelijk voor deze ontwikkeling. Dit sluit aan bij ambitie C&C om betekenisvol te zijn bij de ontwikkeling van Zuid. We zijn hierover met u en alle andere partners in gesprek om de gewenste ontwikkeling stapsgewijs waar te maken.	

23.3	Het is goed om te zien dat naast Cultuur&Campus in het ontwerp Koers op Zuid 2040 expliciet aandacht is geschonken aan de projecten die op basis van de Convergentieagenda (de samenwerking tussen TU Delft, Erasmus MC en Erasmus Universiteit Rotterdam) op Zuid plaatsvinden. Via deze agenda kan worden meegedacht over het vervolg Koers op Zuid en kan informatie worden ingebracht op basis van het al lopende transdisciplinair wetenschappelijk onderzoek	Gemeente ziet inderdaad in de Convergentie agenda veel kansen voor de transitieopgaven waar Zuid voor staat. We zetten hierover graag de gesprekken hierover voort met de EUR en de andere partners.	
23.4	Tenslotte meldt het ontwerp Koers op Zuid 2040 dat een 'sterk economisch cluster met de Erasmus Universiteit Rotterdam' ontstaat door de nieuwe oeververbinding en de nieuwe tramlijn tussen Zuidplein en Kralingse Zoom. De Erasmus Universiteit Rotterdam is blij met de oeververbinding en een tramlijn die de verbinding van de EUR met Rotterdam Zuid kan verbeteren. Een aandachtspunt voor de EUR is dat de toegang tot metrostation Kralingse Zoom/Brainpark ook in stand blijft. Een groot deel van de studentenpopulatie (circa 45.000 studenten) van zowel de Erasmus Universiteit Rotterdam als de Hogeschool Rotterdam maakt hier gebruik van. Het zou goed zijn om in Koers op Zuid dan ook aandacht te geven aan de(z) randen van het visiegebied.	De ligging van de Erasmus Universiteit Rotterdam en Hogeschool Rotterdam nabij knooppunt Kralingse Zoom (Transferium) zorgt voor goede OV-verbindingen met de omgeving. Deze verbindingen dragen bij aan een sterk economisch cluster. Toegang tot metrostation Kralingse Zoom zal dan ook in stand blijven. We verwijzen hierbij naar de plannen rond Oostflank. Dit gebied valt buiten de scope van Koers op Zuid.	
24.1	Wij zijn als wijkraad van mening dat de idealen, zoals uitgedragen in het programma Koers op Zuid 2040, zeer bewonderingswaardig zijn en delen deze dan ook. Daarentegen zijn wij wel van mening dat de idealen die worden uitgedragen in het document Koers op Zuid 2040, zoals hieronder aangegeven, niet of nauwelijks herkenbaar zijn in het door u gepresenteerde nieuwe wijkbestemmingsplan (OBP Feijenoord, 23bb005255) dan wel in het gehele bewonersparticipatietraject.	Hier spelen twee zaken; namelijk een toekomstvisie (Toekomstperspectief Feijenoord) en het bestemmingsplan. Het bestemmingsplan Feijenoord (straks omgevingsplan) is bedoeld als actueel en digitaal bestemmingsplan voor de bestaande situatie. Daarbij wordt ook gekeken of nieuwe ontwikkelingen, mits concreet genoeg, in het bestemmingsplan meegenomen konden worden. Dat is bij één ontwikkeling (Persoonshaven 85) mogelijk gebleken. Pas als er concretere plannen zijn (zoals Upfield, De Kaai, Hunter Douglas, Piekstraat etc.) zullen daar ook weer planologisch procedures voor worden doorlopen, incl. participatie en wettelijk inspraak. Het instrument bestemmingsplan brengt dus niet de gewenste samenhang die jullie zoeken, omdat een bestemmingsplan een juridisch document is en geen visiedocument op de verdere toekomst. Het Toekomstperspectief Feijenoord is in overleg met u opgesteld en in het afgelopen jaar vastgesteld door het college. De ambities worden echter bereikt, en daar blijft samenwerking met veel partijen zoals de wijkraad belangrijk.	

24.2	De realiteit is dat de inbreng van de wijkraad in de vele door haar uitgebrachte adviezen, en het door uw organisatie aanhoren hiervan tijdens talloze gesprekken, geen enkele invloed heeft op plannen en/of de uitvoering hiervan. Het problematische karakter hierbij laat zich ook zien in de reactie op het advies/de zienswijze aangaande het nieuwe bestemmingsplan Feijenoord. De voorgenoemde punten worden als het ware tenietgedaan doordat het College en de Gemeente Rotterdam bij het vaststellen van het nieuwe bestemmingplan voor Feijenoord geen koppeling maakt met deze en andere belangrijke programma's en visies rond toekomstige ontwikkelingen binnen en buiten onze wijk. Neem bijvoorbeeld belangrijke toekomstige wijkontwikkelingen zoals het Hunter Douglas-terrein, de gehele Piekstraat en het voormalige Unileverterrein welke vreemd genoeg buiten beschouwing worden gelaten in het door u gepresenteerde wijkbestemmingsplan. Dit terwijl de toekomstige impact hiervan op onze wijk een transformatie van formaat gaat betekenen.	Zie hierboven; voor de grote gebiedsontwikkelingen zoals De Kaai, Hunter Douglas en de Piekstraat worden aparte bestemmingsplanprocedures opgestart. De projecten zijn elk te grootschalig om in het overkoepelende gebiedsbestemmingsplan mee te nemen. Ook verschilt de planning van de projecten van elkaar en van het gebiedsbestemmingsplan. Vandaar dat is gekozen om voor deze projecten aparte projectbestemmingsplannen op te stellen, zodra met de planvorming voor deze projecten is gestart.	
24.3	In de door u gestelde toekomstplannen krijgt bijvoorbeeld onze wijk met een huidig inwonertal van ruim 7.500 bewoners te maken met een ware verdubbeling als alle geplande bouwplots ook werkelijk ontwikkeld gaan worden. Deze plannen worden op de kaart van het huidige bestemmingsplan grijs gearceerd als (nog) niet ter zake doende, maar zullen o.a. het karakter van de wijk totaal gaan veranderen. Daarnaast zijn er vele plannen rondom onze wijk die van grote relevantie zijn, voor de huidige alsook de nieuwe toekomstige bewoners, maar buiten de door u gestelde grenzen van het bestemmingsplan vallen. Onze wens tot een koppeling en afstemming binnen het geheel aan programma's, visies en ontwikkelingen in en rond onze wijk wordt door u beantwoord met het inzicht dat dit nou eenmaal buiten de opstelling valt van een 'wijkbestemmingsplan'. [...] Ons voorstel is het herdefiniëren van opzet en uitvoering van het bestek 'wijkbestemmingsplan' en dit in een hernieuwde versie aan te laten sluiten op de bredere stadscontext en langlopende planologie.	Koers op Zuid 2040 gaat vooral in op de hoofdlijnen voor heel Zuid. Specifiek voor de wijk Feijenoord verwijzen we naar het eerder genoemde Toekomstperspectief Kop van Feijenoord 2040. Hiermee is de integraliteit voor een deel geborgd. Mocht dat niet zo zijn is het voeren van het gesprek met het gemeentelijk projectteam Feijenoord altijd mogelijk. Uiteraard nemen we de oproep voor nog meer samenhang en integraliteit ter harte in onze afwegingen en in gesprekken met andere partijen (ontwikkelaars, woningcorporaties). Feijenoord is een zeer dynamische wijk. Op termijn wordt het toekomstperspectief geactualiseerd. Dit biedt ook weer een mogelijkheid om gezamenlijk de integrale aanpak en samenhang te verstevigen.	

24.4	Door de Wijkraad Feijenoord ingebrachte adviezen en waarschuwingen aangaande de ontoereikendheid van de door u gestelde wijktoekomstvisie worden veelal terzijde geschoven. Gezien de plannen met een te verwachten verdubbeling van ons inwonertal missen wij de nodige aandacht voor het huidige karige voorzieningenaanbod in de wijk. Oplossingen of een aanzet tot verbetering en uitbreiding van noodzakelijke wijkvoorzieningen worden niet nader belicht. Waarschuwingen en adviezen rond de toe te nemen verkeersdruk, ontoereikende parkeergelegenheid, uitbreiding openbaar vervoer, het ingestelde uitsterf beleid rond detailhandel, het huidige vergunningenbeleid om nieuwe horecavoorzieningen niet toe te staan en het vrijwel ontbreken van noodzakelijke maatschappelijke voorzieningen. Geen van deze zaken wordt met goed onderbouwde argumenten beantwoord, laat staan erkend als relevant. Wij willen u middels dit schrijven erop attenderen dat de wijkraad haar taak serieus neemt en verantwoording dient te geven aan haar kiezers/bewoners [...]	De zorg inzake de geplande groei in relatie tot het voorzieningenniveau en bereikbaarheid is een terecht punt en het is ook juist daarom dat de kwaliteitsslag van dit gebied als een van de elf aanjagers wordt benoemd. Koers op Zuid verbindt de toekomst met de zorgen van nu. Van groot belang is hoe partijen hier samen met bewoners in gaan optrekken. Ook t.a.v. bereikbaarheid heeft dit onze aandacht: een verdere verdichting in de wijk Feijenoord moet gepaard gaan met verbeteringen voor het openbaar vervoer en actieve mobiliteit (fiets, voetganger) en moet ook voldoende waarborgen dat de wijk bereikbaar blijft met de auto. De gemeente zal in samenwerking met de betrokken ontwikkelaars/partijen zorgen dat participatie met bewoners en andere belanghebbenden plaatsvindt. Vervolgens zal een (onderbouwde) afweging worden gemaakt welke input uit de participatie wordt verwerkt en welke niet.	
24.5	Ons advies is als volgt: Betrekt alle losstaande visies en programma's en stel samenhangende bestemmingsplannen op waarin alle ontwikkelingen op elkaar worden afgestemd en hierin worden opgenomen. Maak in elk toekomstig plan concreet hoe het werkt richting de doelen die in de verschillende visies zijn vastgesteld. Ter verduidelijking van uw reactie op dit advies willen wij u vragen: 1. Ziet u zelf het belang in van het leggen van een link tussen bijvoorbeeld bestemmingsplannen en een visie zoals ons nu voorligt om deze tot uitvoering te kunnen brengen? 2. Gaat u dit advies overnemen? Zo nee, waarom niet? [..]	Wij realiseren ons dat we niet op alle fronten eens zijn met de gemaakte keuzes. Hiervoor is toegelicht hoe wij het onderscheid tussen het toekomstperspectief (vastgesteld in voorjaar 2023) en de (project)bestemmingsplannen zien. We zijn het met u eens dat de nieuwe ontwikkelingen in samenhang met de behoeften en zorgen van de wijk moeten worden beschouwd. Maar het juridisch document 'bestemmingsplan' is daar niet het geëigende plan voor. We blijven graag in gesprek over de toekomst van Feijenoord, o.a. in het kader van de nieuwe projectontwikkelingen, de wijkaanpak en het bredere Toekomstperspectief Feijenoord.	
25.1	We lezen in de brief aan de Gemeenteraad onder punt 1 van het Elftal van Zuid dat een succesfactor in de wijk is het werken aan plekken voor ontmoeting voor jongeren en de doelgroep ouderen. Wij onderschrijven dit van harte en verwijzen daarvoor ook naar ons wijkakkoord. Wat ons betreft een reden te meer om de in Lombardijen gewenste jongerenhub, waarvoor budgettair geen ruimte was als het gaat om uitvoering van de wijkakkoorden, alsnog te realiseren.	De gemeente wil jongeren meer ruimte en support geven door in te zetten op Jongerenhubs als ontmoetingsplekken. Het College wil daarom dat er 33 Jongerenhubs in Rotterdam gerealiseerd worden. Om dit te bereiken, is in de Voorjaarsnota 2023 hiervoor extra geld vrijgemaakt en opdracht gegeven extra jongerenhubs te realiseren naast de 22 Jongerenhubs die al in de Welzijnsopdracht staan. Jongerenhub Lombardijen maakt hier onderdeel van uit. We zullen Koers op Zuid 2040 op dit punt aanvullen.	Benoemen van jongerenhubs op pagina 51

25.2	Lombardijen is één van de tuinsteden op Zuid waarvan de leefbaarheid onder druk staat. Dat geeft u zelf aan in uw brief aan de Gemeenteraad, onder punt 10 van het Elftal van Zuid. Wij zijn het daar mee eens en maken ons eerlijk gezegd wel wat zorgen dat de meeste aandacht van de gemeente gaat naar de grote projecten op Zuid, zoals de Oostflank (Voorheen A tot Z) en Stadionpark en Hart van Zuid. Voor al deze projecten geldt dat ze zich niet uitstrekken tot Lombardijen, terwijl ook daar een impuls (en dus financiële middelen daarvoor) hard nodig is.	We begrijpen uw zorg met betrekking tot leefbaarheid. We zien de noodzaak van het bouwen van nieuwe woningen EN het aanpakken van de bestaande wijken zoals Lombardijen, en daarmee de leefbaarheid hand in hand gaan. We werken vol aan Oostflank, maar ook met vereende krachten aan het programma NPRZ, waar dit jaar ook weer gemeentelijke en rijksmiddelen voor zijn gereserveerd (2023-2027). Wij zien uw reactie als een pleidooi om het knooppunt rondom het NS Station, en de wijk Lombardijen beter op de kaart te zetten, en dit wordt in deze Koers onderschreven. Uiteindelijk zal het stadsbestuur geregeld een afweging moeten maken over de stedelijke planning en inzet van capaciteit en middelen. De gemeente kan inderdaad niet alles tegelijk. Gemeente ziet dat in de omgeving van Lombardijen, urgentie en potentie steeds meer samenkomen.	
25.3	In Lombardijen hebben we te maken met veel verouderde huizen die niet voldoen aan de eisen die in de huidige tijd gesteld worden aan duurzame woningbouw. Het afgelopen jaar heeft duidelijk gemaakt dat deze woningen niet meer gerekend kunnen worden tot de goedkopere vormen van huisvesting, omdat de energiekosten onevenredig hoog waren het afgelopen jaar. [...] Met name de herontwikkeling van het gebied rond NS Station Lombardijen verdient een expliciete plek in de Koers op Zuid 2040.	Zie hierboven; we zien de vernieuwingen, en de noodzakelijke versnelling van verduurzaming van woningen als onderdeel van de opgave voor heel Zuid (zie onder meer Hoofdkeuze 3, p. 49 en het Elftal; p. 62). Dit geldt ook voor de wijken rondom station Lombardijen. Met de woningcorporaties is de gemeente reeds hierover in gesprek.	

25.4	Dat brengt ons bij een tweede aspect waar we expliciet de aandacht voor willen vragen, namelijk makkelijk te realiseren mogelijkheden als het gaat om het maken van een schaalsprong van de OV-bereikbaarheid van Zuid zoals blijktens de brief aan de Gemeenteraad de bedoeling is. Dan doelen wij op station Lombardijen, op de grens van de wijken IJsselmonde en Lombardijen. Ooit, toen dit station nog sneltreinstation was, is besloten hier een P&R station van te maken. Met de komst van het Maasstadziekenhuis naar deze locatie is een parkeergarage gebouwd, maar de functie van P&R station is nooit van de grond gekomen. [...] Waar het aan ontbreekt is een logische verbinding tussen de parkeergarage en het station. Voor het overige zijn alle ingrediënten aanwezig om van dit station een intercitystation met P&R functie te maken. Wij vinden dat de gemeente zich hier sterk voor moet maken [...]. Dit zijn zaken die op korte termijn kunnen worden opgepakt, waarbij een heroverweging kan plaatsvinden als Station Stadionpark gereed gekomen is als knooppunt van hoogwaardige openbaar vervoersverbindingen. [...]. Kortom, we zien laag hangend fruit als het gaat om de kansen voor station Lombardijen, waarbij voor de P&R functie ook nog eens geldt dat dat een logische investering lijkt te zijn ook als op langere termijn station Stadionpark gereed komt. [...]	In de Koers op Zuid hebben wij in het kaartbeeld van "Zuid maakt werk van haar toekomst" de parkeergarage bij het Maasstad ziekenhuis/ station Lombardijen aangemerkt als toekomstige P+R locatie. Wij zijn het wat betreft deze functie en de ontbrekende loopverbinding naar het station het volledig met u eens. Voor de aanstaande renovatie van de Van Brienoordbrug wordt gekeken naar verdere benutting van P+R mogelijkheden in de stad. De gemeente Rotterdam heeft echter geen zeggenschap over de landelijke treindienstregeling t.a.v. een keuze om van Station Lombardijen een Intercitystation te maken. In onze OV-visie is een Intercitystop op Zuid bij station Stadionpark het vertrekpunt voor de lange termijn. In de eerstvolgende grote wijziging in de landelijke dienstregeling is de invoering van het Programma Hoogfrequent Spoorvervoer (PHS) in 2024. Hieraan liggen al reeds gemaakte harde afspraken ten grondslag, zowel over de dienstregeling als over daarvoor benodigde infrastructuur. Er is daarin geen ruimte voor een Intercitystop op Lombardijen. Wel gaan er vaker stoptreinen rijden (in plaats van 4x per uur voortaan 6x per uur per richting vanaf Lombardijen) zodat bijvoorbeeld een vervolgoverstap op Rotterdam Centraal of Dordrecht efficiënter wordt op Intercity verbindingen.	
25.5	We lezen in uw brief aan de gemeenteraad onder het kopje Verbonden, groen en gezond Zuid over de wens om ontbrekende schakels in routes voor fietsers en voetgangers te ontwikkelen. Wij willen echter nadrukkelijk ook aandacht vragen voor de vele ouderen die onze wijk rijk is. Het is belangrijk dat ook zij verbonden worden met andere delen van de stad van en van Zuid en onze eigen wijk Lombardijen in het bijzonder. Vaak is voor hen het openbaar vervoer daarbij een onmisbare schakel. Wij vragen in dit kader uw aandacht voor de busverbindingen in onze wijk. Te vaak gebeurt het nu dat deze zich beperken tot de hoofdroutes, vooral op zondag. [...]	Voor wat betreft het openbaar vervoer agenderen we met de Koers de positie voor hoogwaardigheid ervan in de zuidelijke tuinsteden, waaronder Lombardijen. Dat gaat daarmee ook om frequente bediening. We verwachten in Lombardijen dat het busverkeer op de hoofdwegen Spinozaweg, Molenvliet en Pascalweg zal blijven concentreren: de smallere wegen intern in de wijken zelf zijn vaak minder geschikt voor busverkeer (vb.: aanwezigheid van scholen) en zullen dienen meer ruimte bieden voor fietsers & voetgangers (ook minder validen).	

25.6	Voor ons valt onder een verbonden groen en gezond Zuid ook de aandacht voor de volkstuin. In historisch perspectief was het een bron voor ontspanning en ook een manier om met weinig middelen te voorzien in eigen levensonderhoud. Gaandeweg is de betekenis van de volkstuin als bron van ontspanning en vrijetijdsbesteding toegenomen. Nog steeds zijn er veel mensen, veelal ouderen, met een smalle beurs die van deze vorm van ontspanning gebruik maken. Wij zijn van mening dat in het kader van Koers op Zuid 2040 niet alles gericht hoeft te zijn op verandering. We mogen er ook voor kiezen om de goede dingen te behouden. Daar vallen ook volkstuinen onder. [...]	Wij onderschrijven het belang van de volkstuinen als belangrijke plek voor ontspanning en vrijetijdsbesteding. Hiervoor hebben we als gemeente een visie opgesteld en ter besluitvorming naar de gemeenteraad gestuurd. Voor de volkstuinvoorzieningen in Lombardijen is functiewijziging op dit moment niet aan de orde.	
25.6	Centraal in de Koers op Zuid 2040 staat het prettig wonen en de leefbaarheid. Ook wordt benoemd dat u het profiel van de werklocaties de Laagjes en Hordijk wilt versterken en dat deze aantrekkelijk gemaakt moeten worden voor het MKB. Daarnaast beschrijft u de wens tot behoud van het Zuidelijk Randpark als groenvoorziening. U schrijft bij dit laatste dat kwaliteit en behoud hier ernstig onder druk staan, omdat Barendrecht hier woningen wil realiseren. Wij ervaren echter dat de leefbaarheid rond het Hordijkerveld en het ernaast gelegen Zuidelijk Randpark juist door de gemeente Rotterdam ernstig onder druk gezet wordt. Dit omdat de gemeente Rotterdam er voor gekozen heeft om het afvalverwerkingsbedrijf Van Leeuwen hier te vestigen. [...] Wij onderschrijven de wens om de Cultuur en Campus verder te ontwikkelen en vinden het met de Wijkraad Charlois logisch dat hier werk van gemaakt wordt op de huidige locatie van afvalverwerker Van Leeuwen. Dit mede omdat ook nu sprake is van omwonenden die overlast ervaren van dit bedrijf. Wij begrijpen echter niet dat vervolgens het bedrijf richting de woonwijk/tuinstad Lombardijen geduwd wordt, terwijl er ook ruimte beschikbaar is in de Waalhaven. Dit geldt temeer als in de brief aan de Gemeenteraad geschreven wordt dat het economisch profiel van de Waalhaven mede gericht is op circulaire bedrijvigheid. Wij adviseren de gemeente om in het licht van de ook door Koers op Zuid gewenste versterking van de leefbaarheid van Lombardijen op zijn schreden terug te keren en een betere locatie voor Van Leeuwen recycling te zoeken. [...]	Bedrijventerrein Hordijk is geen onderdeel van het Zuidelijk Randpark, maar van belang voor het bieden van ruimte aan bedrijfsruimte op Zuid. Het bedrijf Van Leeuwen Recycling moet verhuizen omdat het huurcontract voor de Doklaan is afgelopen, met het oog op herontwikkeling van deze locatie tot Cultuur & Campus, de onderwijs- en innovatiemotor voor Zuid. Gemeente vindt echter behoud van het bedrijf belangrijk vanwege het belang van recycling en de praktisch geschoolde werkgelegenheid. Het was een lastige opgave om binnen de bestaande stad deze functie plaats te bieden. De gemeente heeft in eerdere gesprekken met wijkraad en bewoners een toelichting gegeven op de zoektocht en de uiteindelijke locatiekeuze. De omgevingsvergunning voor de locatie aan de Hordijk-West is in Juli verleend. Zoals bekend zijn er diversie beroepen ingediend en is de gemeente in afwachting van het vervolg bij de Rechtbank.	

26.1	Groot- & Oud-IJsselmonde heeft mooie voorzieningen op de Veranda en de trots van Zuid: De Kuip. Echter, het aanbod aan horecagelegenheden is beperkt, waardoor mensen vaak uitwijken naar andere wijken, gebieden of dorpen zoals Barendrecht en Ridderkerk. We ondersteunen dan ook de aandacht voor deze voorzieningen in het plan en willen specifiek benadrukken dat er aandacht moet zijn voor jongeren, die behoefte hebben aan ontmoetingsplekken en recreatieve mogelijkheden.	Dat onderschrijven wij. Wij zullen de aandacht voor jongeren nog meer nadruk geven in de koers. Ook wil het college jongeren meer ruimte geven door in te zetten op hubs als ontmoetingsplekken voor jongeren. Het college heeft in de voorjaarsnota 2023 hiervoor extra geld vrijgemaakt en opdracht gegeven extra jongerenhubs te realiseren. Jongerenhub Noord IJsselmonde (HQ) maakt hier onderdeel van uit (claim vanuit het wijkakkoord).	Benoemen van jongerenhubs op pagina 51
26.2	Hoewel velen op Zuid op zoek zijn naar woningen in het lagere middensegment en het sociale segment, is het van essentieel belang voor de diversiteit en economische draagkracht van de wijk dat er bij bouwprojecten een gevarieerd scala aan woningen wordt gerealiseerd, vooral in het middensegment. Dit bevordert doorstroming en biedt een alternatief voor gezinnen die anders naar Ridderkerk of Barendrecht zouden kijken. [...] Helaas zien we tot nu toe vooral de bouw van dure woningen in bestaande ruimtes, zoals bijvoorbeeld Waterside 2 & 3. Dit is kostbaar en verstoort het karakter van de Oud-IJsselmonde, wat ingaat tegen de principes van het plan op pagina 8, waarin wordt benadrukt dat we verandering nastreven zonder onze identiteit te verliezen, en pagina 14, waarin staat dat we voortbouwen op het DNA van Zuid. We vragen dan ook om bij huidige beslissingen rekening te houden met dit plan, om problemen zoals bij Waterside 3 te voorkomen.	In de Koers onderstrepen we het belang van het middensegment (om o.a. te zorgen voor doorstroming in de wijk) en dat het "DNA van de wijk" onderdeel moet zijn van nieuwe bouwplannen. Meer differentiatie in de woningvoorraad maakt mogelijk dat mensen, waaronder gezinnen, binnen IJsselmonde en Zuid een wooncarrière kunnen maken. Bij Waterside 3 bleken er kostenverhogende elementen (o.a. voor geluidsreductie snelweg) te zijn, waardoor het middensegment voor de ontwikkelaar maar voor een klein deel realiseerbaar werd. De ontwikkelingen aan de rivier passen binnen het DNA buitendijks. De waterkant heeft een andere identiteit dan het oude karakter binnendijks van Oud-IJsselmonde, dit contrast is ook onderdeel van het DNA van Zuid.	Belang doorstroming door middensegment benadrukken op pagina 46
26.3	Zowel de gebiedscommissie als onze wijkraad heeft herhaaldelijk aangegeven dat bij grote ontwikkelingen in onze wijk grondig onderzoek naar de verkeerseffecten moet worden uitgevoerd. Telkens zien we dat er geen adequaat verkeersonderzoek wordt gedaan, wat leidt tot toekomstige verkeerscongestie. Dit is met name van belang bij plannen rondom Keizerswaard, Oud-IJsselmonde en Sportdorp.	Bij elke gebiedsontwikkeling wordt het noodzakelijke bereikbaarheidsonderzoek uitgevoerd ter onderbouwing van de ontsluiting: we willen niet dat de bestaande stad op slot komt te staan. Voor de toekomstige ontwikkelingen in en rondom Oud-IJsselmonde is de gemeente voornemens om vanaf medio 2024 een bredere ontsluiting- en circulatiestudie te gaan doen in de omgeving van het IJsselmondseplein, zoals ook is toegezegd vanuit het stadsbestuur en gevraagd in het jaaractieplan van Groot- en Oud-IJsselmonde	
26.4	In delen van onze wijk, met name Oud-IJsselmonde, is het openbaar vervoer beperkt beschikbaar, vooral op bepaalde dagen. Dit is een groot aandachtspunt dat we graag benadrukken. Aandacht voor openbaar vervoer moet dus ook betrekking hebben op alle delen van onze wijk, niet alleen de plekken waar ontwikkeld wordt.	Wij delen uw beeld van de beschikbaarheid van het openbaar vervoer in- en rondom Oud-IJsselmonde, en dat dat niet alleen betrekking moet hebben op plekken waar ontwikkeld wordt. Met de komst van station Stadionpark en het HOV Zuidplein-Kralingse Zoom ontstaan ook nieuwe mogelijkheden om naar de routing van het	

		busnet te kijken, in samenspraak met de MRDH en de RET als vervoersautoriteit en vervoerder.	
26.5	We vinden het goed dat er ook aandacht blijft voor de auto. Men moet realiseren dat onze wijk voor een groot deel een 'slapers' wijk is. Dat betekent dat men vooral hier slaapt en elders werkt. [...] Daarom is het goed dat we bij alle voorzieningen goed nadenken over parkeren voor auto's. Toch is deelvervoer wel belangrijk, zeker vanaf het OV, dat begrijpen wij en steunen wij. We vinden het wel belangrijk dat ze géén overlast veroorzaken. Daarom moet ingezet blijven worden op goede verzamelplekken van het deelvervoer. Dit zien wij nu bijvoorbeeld goed opgelost worden bij Keizerswaard en de Veranda. Dat moet ook het geval worden bij stations en andere OV-gebieden.	Indiener onderschrijft met dit punt de lijn van de Koers om een balans te maken in keuzes t.a.v. de verschillende mobiliteitsoplossingen. De mogelijkheden van het tegengaan van overlast door deelmobiliteit wordt op dit moment onderzocht.	
26.6	De Wijkraad erkent de voordelen van de oeververbinding, omdat het verschillende delen van onze stad toegankelijk maakt voor elkaar. We vragen echter speciale aandacht voor de Veranda, om ervoor te zorgen dat de aanpassingen als gevolg van de nieuwe brug geen overlast veroorzaken voor de bewoners. Het is essentieel om hen en onze wijkraad actief te betrekken in het verdere proces.	Wij herkennen de belangen van omwonenden als het gaat om de inpassing van de nieuwe stadsbrug. Bij de verdere uitwerking van de stadsbrug zal participatie zeker weer een onderdeel zijn. Daarbij zal de wijkraad Groot en Oud-IJsselmonde en belanghebbenden uit De Veranda worden betrokken.	
26.7	We zijn blij om te lezen dat er aandacht wordt besteed aan station Lombardijen, maar we zien graag dat er concrete plannen worden ontwikkeld voor een Park & Ride-voorziening bij dit station. Dit is van groot belang, gezien het ontbreken van betaalbare parkeermogelijkheden bij treinstations. We ondersteunen ook van harte de verbeteringen aan andere nabijgelegen stations, zoals station Zuid en station Stadion. Het is logisch dat Zuid een intercitystation krijgt, gezien het grote aantal inwoners en belangrijke voorzieningen in onze wijk, zoals Pathé de Kuip, de horeca op de Veranda en de Kuip zelf.	Indiener onderschrijft op dit punt Koers op Zuid. In de Koers agenderen wij onder andere een P+R voorziening bij station Lombardijen. Zie ook het uitgebreidere antwoord aan Wijkraad Lombardijen (# 25).	
26.8	Ondernemerschap is van groot belang voor onze wijk, maar we willen benadrukken dat huidige ontwikkelingen, zoals betaald parkeren, een grote impact kunnen hebben op ondernemers. Desondanks zijn we blij met de revitalisering van winkelcentrum Keizerswaard en adviseren we om de buitenruimte rondom Keizerswaard aantrekkelijker te maken, wat meer horeca en bewoners zal aantrekken. Dit zal de weekmarkt en het vestigingsklimaat in het winkelcentrum ten goede komen. Daarmee sluit dit plan dan ook aan op ons wijkakkoord en ons wijkactieplan.	Goed om te lezen dat Koers op Zuid wat dit betreft ook in hoofdlijn aansluit op het wijkactieplan. Via het wijkactieplan zal de gemeente met u graag de specifieke mogelijkheden rondom Keizerswaard bespreken.	

26.9	Het ontwikkelen van Stadionpark en alles rondom Feyenoord vereist een kritische blik op de verkeerssituatie in de wijk. Sportdorp ondervindt hinder van sportvelden langs de Olympiaweg. Het oplossen van deze problemen, zoals bezoekers parkeren en het behoud van de karakteristieke uitstraling van Sportdorp, moet prioriteit krijgen. Het is van cruciaal belang om bewoners tijdig en adequaat te betrekken bij de aanpak van dit gebied.	Bij de verdere uitwerkingen van het gebied Stadionpark en daarin de Sportcampus zal nadrukkelijk gekeken worden naar de verkeer- en parkeersituatie in relatie tot de wijk Sportdorp. Vanuit het project Sportcampus zal participatie met de wijk worden georganiseerd.	
26.10	Het zal u niet verbazen dat onze wijkbewoners hun zorgen hebben geuit omtrent de sluiting van de Van Brienenoordschool en het ontbreken van een goede basisschool in Oud-IJsselmonde. Kinderen en ouders moeten nu uitwijken naar de bijvoorbeeld Beverwaard of Ridderkerk. Dit zorgt op veel druk op andere scholen maar maakt de wijk ook minder aantrekkelijk voor gezinnen met jonge kinderen.[...]	We begrijpen uw zorg op dit punt. De gemeente heeft geen rol in het stichten van scholen. Behalve in de Beverwaard of Ridderkerk hebben veel oud-leerlingen van de v. Brienenoordschool een nieuwe plek gevonden op een andere school in IJsselmonde, maar ook in Ridderkerk en Barendrecht.	
26.11	We ondersteunen het idee om het stationsgebied Lombardijen te ontwikkelen tot een van de centra van stedelijke betekenis. De goede treinverbinding en de aandacht voor onderwijs, zorg en werk in de omgeving van het Maasstadziekenhuis zijn positieve aspecten. We willen echter benadrukken dat – in tegenstelling tot wat op de gemeentewebsite staat - het Maasstadziekenhuis zich niet in de wijk Lombardijen bevindt, maar in IJsselmonde. Het zelfde geldt voor het station wat in beide wijken ligt. We willen graag samen met de wijkraad Lombardijen betrokken worden bij de ontwikkelingen rondom het ziekenhuis, de P&R en het treinstation.	Dank voor het opmerken van de fout op de gemeentewebsite, wij zullen dit laten herstellen. Bij het vervolproces voor het stationsgebied Lombardijen zullen beide wijkraden betrokken worden bij de participatie.	Aanpassen pagina 44 stationsgebied ook IJsselmonde noemen en P&R
26.12	Op pagina 57 lezen we de bovenstaande kop, en we willen benadrukken dat we het belang van betrokkenheid van inwoners bij stadsontwikkelingen niet genoeg kunnen onderstrepen. Zelfs als de gemeente bepaalde projecten als "niet open voor participatie" beschouwt, moeten deze wel met de wijkraden en bewoners worden besproken. Participatie gaat niet alleen over het besluit om iets wel of niet te doen, maar vooral over hoe het wordt uitgevoerd. Dit hebben we gezien in het geval van betaald parkeren. Betrek dus de wijkraden en bewoners, dit is essentieel voor een succesvolle uitvoering van deze visie.	Dat is in lijn met de uitgangspunten uit de koers. Maar uit uw reactie blijkt dat u dit als Wijkraad helaas nog niet zo ervaart. Uiteraard staan wij, via wijkteams en projectleiders van gemeente, open voor verbeteringen op dit punt.	

27.1	De wijkraad wil ook graag substantieel meer cultuur in de wijk. Om de ambities van Koers op Zuid waar te maken hoort daar ook een tot de verbeelding sprekend cultuurprogramma bij. De Beverwaard heeft een rijke traditie aan eigen culturele feesten en de wijkraad wil dit graag vasthouden. Maar vraagt ook om versterking vanuit de gemeente. Het feit dat er geen bibliotheek dependance is in de wijk, zegt feitelijk al genoeg. De Beverwaard heeft ook de oudste archeologische opgravingen in en rond Rotterdam, daar kan toch meer aandacht voor komen? Tenslotte moeten er genoeg plekken zijn waar jongeren muziek kunnen maken, kunnen spelen en kennis moeten kunnen maken met kunst en cultuur.	De vraag die hier gesteld wordt heeft betrekking op culturele programmering. Dat is onderdeel van het Cultuurbeleid. Binnen dit Cultuurbeleid wordt middels het Ruimtelijk Kader Cultuur naar spreiding gekeken van stedelijke en wijkgerichte culturele voorzieningen en programmering. Bibliotheek Rotterdam en gemeente Rotterdam hebben middelen aangevraagd bij OCW voor intensivering van bibliotheeklocaties in Rotterdam. Beverwaard is een van de beoogde locaties. De middelen zijn recent toegekend. Uitwerking volgt het komende jaar.	
27.2	De wijkraad wil vooral haar zorgen uitspreken over het openbare vervoer. De wijk Beverwaard heeft recht op goed openbaar vervoer in de avonden en weekenden, net als de rest van Rotterdam. De wijkraad wil vooral dat het openbaar vervoer in de avonden en in de weekenden (busvervoer) toereikend is en blijft. Er wordt bijgebouwd in Oud IJsselmonde en de voorzieningen en openbaar vervoer horen hiermee een gelijke tred te houden.	We begrijpen uw zorg. Met de toekomstige realisatie van station Stadionpark, en de intentie om met het plan toekomstvast tramnet vaker te gaan rijden met tram 23, ontstaan meer kansen op een hoogwaardigere ontsluiting met het openbaar vervoer en de mogelijke lijnvoering van busdiensten. Dit geldt ook specifiek voor het gebied van Oud-IJsselmonde en Beverwaard langs de Nieuwe Maas. Wij geven uw aandachtspunt voor bediening in avond en weekenden met de bus door aan onze collega's die over het openbaar vervoer gaan.	
27.3	De wijkraad wil graag meer betaalbare woningen. Het woningaanbod is relatief eenzijdig en liefst zou de wijkraad ook plek willen hebben voor tiny houses voor jongeren die niet weer na 2 jaar eruit moeten. Kan er een programma ontwikkeld worden om de woningnood om substantieel aan te pakken, niet met tijdelijke woningen, maar permanente? De wijkraad denkt hier graag over mee.	Meer beschikbare woonruimte voor jongeren staat in Rotterdam hoog op de agenda. We doen dit door doorstroming in de bestaande voorraad te stimuleren, zodat er woningen vrijkomen voor (o.a.) starters. Naast het realiseren van 'tijdelijke' flexwoningen, zoeken we extra ruimte in de bestaande woningvoorraad (door bijvoorbeeld verruiming van regels voor kamerverhuur en het optoppen van gebouwen), en bouwen we nieuwe, permanente woningen. Een concept als "flexwonen" betreft overigens over het algemeen woningen die ca. 10 jaar bewoond kunnen worden dus de inzet is dat deze zeker langer dan 2 jaar bewoond kunnen worden.	

28.1	De keuze voor Een verbonden, groen en gezond Zuid onderschrijft het belang van een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. In de gezamenlijke regiovisie van de vier ziekenhuizen van Rijnmond-Zuid en de Zuid-Hollandse eilanden (Curamare, SMC, Ikazia en Maasstad Ziekenhuis) richten we ons mede op een positieve gezondheid en preventie. Een omgeving die groen en van goede kwaliteit is, zal daarbij helpen, maar dan wel in een samenhang met voorzieningen voor bewegen, sociale interactie, onderwijs en zorg. Dat Zuid veel infrastructuur heeft, als een grote barrière tussen de wijken, ervaren we ook zo in het Maasstad Ziekenhuis. [...]. Meer verbondenheid met de wijken om ons heen, biedt kansen voor een florerende Zorgboulevard met een gevarieerd aanbod aan zorgvoorzieningen. De invulling van de lege kavels en vrije ruimtes met de juiste functies, biedt mogelijkheden om die verbinding tot stand te brengen	In Koers op Zuid is het belang van Hoofdkeuze 1; Groen, verbonden en gezond Zuid een centraal thema. Rond stationsknoop Lombardijen ligt daar in de komende periode zeker een specifieke opgave, de routes voor voetgangers en fietsers kunnen worden verbeterd. Ook wij zien de juiste invulling van lege kavels en vrije ruimte als een kans om het gebied en de afstemming met Maasstad Ziekenhuis te verbeteren. Deze mogelijkheden zullen we in het kader van de verkenning stationsknoop Lombardijen met u bespreken.	
28.2	De vele infrastructuur zorgt ervoor dat we goed bereikbaar zijn voor patiënten, bezoekers, medewerkers uit de directe omgeving en de ambulancezorg. Onze ligging nabij station Lombardijen in combinatie met de haltes voor bus en tram aan de Spinozaweg is uitstekend voor de bereikbaarheid van het ziekenhuis met ov.; station Lombardijen is hierin een cruciaal knooppunt. De opwaardering van het station, in combinatie met een wijziging in de wegeencirculatie voor autoverkeer, biedt kansen voor de kwaliteit van de buitenruimte en de verbinding tussen station, ov-haltes tram en bus, het voorplein van het ziekenhuis en de Zorgboulevard.	De gemeente Rotterdam beschouwt dit als een van de vervolgitwerkingen van de Stationsknoop Lombardijen te onderzoeken op welke wijze we dit gezamenlijk kunnen vormgeven.	
28.3	Tegelijkertijd is de bereikbaarheid vanuit de omliggende gemeenten een zorg. Het ov-netwerk en de aansluitingen op deze gebieden zijn beperkt en patiënten en medewerkers zijn vooral aangewezen op de auto of taxi, wat niet voor iedereen vanzelfsprekend is [...] Goede doorgaande routes voor fietsers en scooters, tussen de wijken, onder het spoor door maar ook met de naast en verderop liggende gemeenten, helpen om patiënten en medewerkers te stimuleren om de fiets of scooter te pakken	In Koers op Zuid worden goede OV-verbindingen, o.a. met Barendrecht en Ridderkerk geagendeerd, alsook de routes voor fietsverkeer richting beide gemeentes. Zie de kaart van Hoofdkeuze 1 Groen, verbonden en gezond Zuid.	

28.4	De opwaardering van de spoorlijn Dordrecht-Den Haag tot 'lightrail' in Zuid maakt werk van de toekomst en mogelijk een halte voor Intercity treinen op Zuid, zal de bereikbaarheid met name voor medewerkers vergroten. De regiovisie van de vier ziekenhuizen zal ertoe leiden dat zorg gebundeld en wellicht herordend wordt. Het moet voor onze patiënten dan ook wel mogelijk zijn om het ziekenhuis waar zij voor hun specifieke zorg naar toe moeten, goed kunnen bereiken met ov. Niet alleen een goede ov-verbinding van Ridderkerk tot Hoogvliet, maar ook van Capelle a/d IJssel tot Westvoorne en Oostflakkee.	De opwaardering maakt het mogelijk dat er in de toekomst hoogfrequent gereden wordt op het treinspoor tussen alle stations. Dit maakt de overstap op onderliggend openbaar vervoer veel attractiever, om zodanig een bredere ov-bereikbaarheid in het hele gebied te bewerkstelligen. Daarnaast zet Koers op Zuid in op het ontwikkelen van een nieuwe HOV-as in oost-westelijke richting (Tuinstedenlijn) die Station Lombardijen zal aandoen.	
28.5	Momenteel lopen wij er dagelijks tegenaan dat patiënten na hun behandeling in het ziekenhuis moeten verblijven, omdat ze (nog) niet naar huis kunnen of geen plek beschikbaar is in verpleeg- en verzorgingshuizen. [...] In de keuze Thuis op Zuid in je wijk moet de huidige en toekomstige behoefte aan woonvoorzieningen voor de groep kwetsbare ouderen worden geagendeerd. Bij de transformatie van de woningvoorraad moet rekening worden gehouden met ouderen die niet direct in aanmerking komen voor een verpleeghuis, maar wel voor kortere of langere tijd verzorging nodig hebben op een plek in hun eigen vertrouwde woonomgeving.	Er is een nieuwe nationale norm m.b.t. het langer thuis wonen (het scheiden van wonen en zorg). De capaciteit van verpleeghuizen wordt niet (of slechts in beperkte mate) uitgebreid, waardoor in de toekomst meer ouderen (met intensievere zorg) thuis zullen moeten worden verzorgd. Gemeenten worden vanaf 2024 verplicht om deze opgave m.b.t. wonen en zorg uit te werken in een (regionale) woonzorgvisie. Dit zal leiden tot de ontwikkeling van meer diverse woon- en zorgconcepten voor ouderen.	
28.6	Relatief zijn niet heel veel van onze medewerkers ook inwoner van Zuid. Als één van de grote werkgevers op Zuid stimuleren we dat een medewerker die op Zuid is opgegroeid, na een opleiding ook aan de slag kan in het Maasstad. Aan deze medewerker moet dan wel, met voorrang, een betaalbare woning in de nabije omgeving toegewezen worden. En ook voor de jonge medewerkers die wij als opleidingsziekenhuis trekken, is het noodzakelijk betaalbare starterswoningen toe te wijzen. De aanwijzing van het gebied rondom station Lombardijen voor nieuwe ontwikkelingen, zal voorzien in de behoefte aan geschikte woningen [...]	Deze doelgroep heeft de aandacht. Er is een regeling waarbij zorgmedewerkers, leraren en politieagenten onder specifieke voorwaarden voorrang kunnen krijgen op sociale huurwoningen bij woningcorporaties. Dit zijn woningen die vallen onder de Rotterdamwet artikel 9 die via WoonnetRijnmond worden aangeboden. Daarnaast wordt waarschijnlijk de Huisvestingswet per 1 januari 2024 aangepast. Er wordt gekeken naar de mogelijkheid om de voorrang op huurwoningen van de corporaties in Rotterdam te regelen via deze wet. We zijn dan niet meer gebonden aan bepaalde aangewezen wijken/straten vanuit de Rotterdamwet. Ook lopen er een aantal nieuwbouwprojecten waarbij een gedeelte van middenhuur woningen met voorrang zal worden verhuurd aan deze doelgroep. Bij toekomstige ontwikkelingen rondom Maasstad (Lombardijen) zal worden onderzocht of de ontwikkelende partijen geïnteresseerd zijn om voorrang te geven aan deze doelgroep.	

28.7	In de Koers op Zuid 2040 zien we dat er keuzes zijn gemaakt die we in hoofdlijnen onderschrijven. We vragen u echter nadrukkelijk om ook de volgende aandachtspunten vanuit de zorg in de Koers te benoemen: 1. Positieve gezondheid en preventie door een samenhangend geheel van leefomgeving, voorzieningen voor bewegen en sociale interactie, onderwijs en zorg; 2. Verbinding tussen de wijken en het ziekenhuis en met het knooppunt Lombardijen door een juiste bestemming van de lege kavels en vrije ruimte rondom het terrein; 3. Bereikbaarheid door goede ov- en fiets- en scooter-verbindingen, óók met de omliggende gemeenten binnen ons zorggebied; Niet alleen op de noord-zuid as maar ook op de oost-west as. 4. De juiste zorg op de juiste plaats door voldoende capaciteit en kwaliteit van de zorgvoorzieningen in de wijken en buurten; 5. Doorstroom in het ziekenhuis door huisvesting met zorg voor ouderen in hun vertrouwde woonomgeving; 6. Het is fijn werken op Zuid met een betaalbare woning in de omgeving door een eigen toewijzingsbeleid. In de uitwerking van de plannen, zoals voor het knooppunt Lombardijen zijn straks nog veel keuzes te maken; daar blijven we graag bij betrokken.	Deze punten zijn hierboven behandeld en staan benoemd in Koers op Zuid. Uiteraard vergen ze voor Lombardijen en omgeving Maasstad Ziekenhuis zeker specifieke uitwerking. We zullen ze meeneemen bij het uitwerken van de plannen voor knooppunt Lombardijen en de wijkplannen voor de wijken eromheen. We onderschrijven dat het Maasstadziekenhuis nauw betrokken moet blijven bij het uitwerken van deze plannen	
------	--	--	--